Republica Moldova

Expert-Grup
Centrul Analitic Independent

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG

RAPORT DE STARE A ȚĂRII 2024

MACRO

Expert-Grup
Centru Analitic Independent

Republica Moldova 2024
RAPORT DE STARE A ȚĂRII

În parteneriat cu:

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG

Autori *(în ordinea capitolelor elaborate):*

Dumitru **PÎNTEA**
Capitolul „Subiect special: Cum creștem reziliența și potențialul economic al Republicii Moldova prin facilitarea accesului la capital"

Stas **MADAN**
Capitolul „Firme"

Marina **SOLOVIOVA**
Capitolul „Oameni"

Denis **CENUȘĂ**
Capitolul „Guvernare"

Adrian **LUPUȘOR**
Coordonarea ediției

Notă de limitare a responsabilității:

Această publicație a fost realizată de către Centrul Analitic Independent „Expert-Grup" în parteneriat cu Friedrich-Ebert-Stiftung (FES).

Opiniile exprimate în această publicație aparțin autorilor și nu reprezintă în mod neapărat opinia FES. „Expert-Grup" nu își asumă luări de atitudine colective.

Comercializarea publicațiilor FES nu este permisă decât cu aprobarea în scris a Friedrich-Ebert-Stiftung.

Chișinău, 2024

Cuprins

LISTA FIGURILOR 2
LISTA TABELELOR 2
ABREVIERI 3
MESAJE-CHEIE 4
SUBIECT SPECIAL: CUM CREȘTEM REZILIENȚA ȘI POTENȚIALUL ECONOMIC AL REPUBLICII MOLDOVA PRIN FACILITAREA ACCESULUI LA CAPITAL 9
- Accesul la finanțare - o constrângere ce limitează dezvoltarea 9
- Starea sistemului financiar reflectă calitatea și capacitatea firmelor 10
- Ce face Guvernul pentru a susține financiar agenții economici 12
- Zece recomandări de luat în considerare 16

FIRME 19
- Analiza principalelor tendințe și evoluții în sectorul real 17
- Analiza principalelor tendințe și evoluții în sectorul financiar 24
- Analiza principalelor tendințe și evoluții privind mediul de afaceri 25
- Recomandări de politici 28

OAMENI 31
- Analiza principalelor tendințe și evoluții 31
- Recomandări de politici 36

GUVERNARE 39
- Analiza principalelor tendințe și evoluții 39
- Recomandări de politici 44

DESPRE EXPERT-GRUP 46
DESPRE FES 47

LISTA FIGURILOR

FIGURA 1. Intermedierea bancară - rata soldului creditelor bancare în PIB, % 10
FIGURA 2. Structura numărului de întreprinderi după grupe de activități economice, 2023 11
FIGURA 3. Dinamica numărului de întreprinderi nou create și al celor lichidate, ianuarie-iulie 20
FIGURA 4. Indicii prețurilor din industria prelucrătoare în funcție de piața de desfacere în ianuarie-iulie, f-a-p, % 22
FIGURA 5. Diferența dintre rata medie la creditele noi acordate și depozitele noi atrase, % 25
FIGURA 6. PIB și consumul final al gospodăriilor populației, Indicii volumului fizic, creștere f-a-p, % 31
FIGURA 7. IPC și veniturile reale ale populației, creștere f-a-p, % 32
FIGURA 8. Mărimea principalelor tipuri de pensii și indemnizații, lei 33
FIGURA 9. Indicatorii sărăciei absolute, % 34
FIGURA 10. Raportul dintre cheltuielile populației din quintilele I și V, ori 34
FIGURA 11. Migranți internaționali cu vârsta aptă de muncă (15-64 ani), mii persoane 35

LISTA TABELELOR

TABELUL 1. Structura instituțională de finanțare a mediului de afaceri 13
TABELUL 2. Programe și măsuri guvernamentale de finanțare a mediului de afaceri 14
TABELUL 3. Principalii indicatori monitorizați privind economia Republicii Moldova 30
TABELUL 4. Principalii indicatori monitorizați privind bunăstarea populației 37
TABELUL 5. Progresul în procesul de accedere la UE: 3 Capitole, 6 Clustere 42
TABELUL 6. Principalii indicatori monitorizați privind bunăstarea populației 45

Abrevieri

ADMA	Agenția pentru Dezvoltarea și Modernizarea Agriculturii
AIPA	Agenția de Intervenție și Plăți pentru Agricultură
ANOFM	Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă
BIE	Biroul pentru Integrare Europeană
BNM	Banca Națională a Moldovei
BNS	Biroul Național de Statistică
CC	Curtea Constituțională
CGIE	Comisia Guvernamentală pentru Integrare Europeană
CNA	Centrul Național Anticorupție
CNIE	Comisia Națională pentru Integrare Europeană
CNPF	Comisia Națională a Pieței Financiare
CSI	Comunitatea Statelor Independente
CSM	Consiliul Superior al Magistraturii
CSP	Consiliul Superior al Procurorilor
ECE	Europa Centrală și de Est
EUR	Moneda Euro
FACEM	Fondul pentru Antreprenoriat și Creștere Economică a Moldovei
FGC	Fondul de Garantare a Creditelor
F-A-P	Față de anul precedent
HORECA	Hotele, restaurante, cafenele
IFAD	Fondul Internațional pentru Dezvoltarea Agriculturii
ILO	Organizația Internațională a Muncii
IMM	Întreprinderi Mici și Mijlocii
IPC	Indicele Prețurilor de Consum
ISD	Investiții Străine Directe
MDED	Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării
OGPAE	Oficiul de Gestionare a Proiectelor de Asistență Externă
ODA	Organizația pentru Dezvoltarea Antreprenoriatului
OIM	Organizația Internațională a Muncii
PIB	Produsul Intern Brut
PPC	Paritatea puterii de cumpărare
PPP	Parteneriat Public Privat
TIC	Tehnologii informaționale și de comunicații
TVA	Taxa pe valoare adăugată
UCIMPA	Unitatea Consolidată pentru Implementarea și Monitorizarea Proiectelor în domeniul Agriculturii
UCIP-IFAD	Unitatea Consolidată pentru Implementarea Programelor IFAD
UE	Uniunea Europeană
UIPAC	Unitatea de implementare a Proiectului Băncii Mondiale de ameliorare a competitivității
UIP LIVADA MOLDOVEI	Unitatea de implementare a programului Livada Moldovei
USD	Dolarul SUA
VAB	Valoarea Adăugată Brută
ZLSAC	Zona de liber schimb aprofundat și cuprinzător

Mesaje-cheie

Moldova își menține vectorul integrării europene, deși acesta este subminat de mersul lent al reformelor

Evoluțiile istorice privind procesul de integrare europeană a Republicii Moldova, pornit în 2022-2023, au marcat și anul 2024, odată cu validarea vectorului integrationist european prin referendum constituțional, și demararea activităților de pregătire pentru negocierile de aderare care urmează să înceapă în 2025. Totuși, carențele de capacitate a instituțiilor publice, mersul lent al reformelor-cheie și evoluțiile politice riscă să pericliteze viteza acestor procese. Obținerea statutului de țară-candidată în vara anului 2022 și recomandarea Comisiei Europene privind începerea negocierilor de aderare în decembrie 2023 au reprezentat o etapă istorică nouă pentru procesul de integrare europeană a Republicii Moldova. Însă aceasta a fost determinată mai curând de factori geopolitici, decât de îmbunătățiri structurale interne, fiind de facto un credit de încredere acordat de Bruxelles unei țări vulnerabile condusă de către o guvernare pro-europeană, în contextul agresiunii militare ruse în Ucraina. Provocarea majoră a anului 2024 a fost valorificarea acestui credit de încredere prin demararea dinamică a procedurilor de pregătire a negocierilor, în paralel cu dinamizarea reformelor pe intern. Cu prima parte Republica Moldova s-a descurcat relativ bine, cu a doua - mai puțin. Astfel, au fost create și și-au început într-un mod dinamic activitatea grupurile de lucru, inclusiv cu implicarea reprezentanților societății civile, fapt apreciabil. La fel, s-a avansat pe dimensiunea screening-ului bilateral, inclusiv cu suportul societății civile. Per ansamblu, procesele de pregătire pentru negocierile de aderare au fost coordonate relativ bine, cu implicarea activă a Secretarilor de Stat desemnați și a Biroului pentru Integrare Europeană. În același timp, se atestă o dinamică lentă a reformelor sistemice, inclusiv a celor mai problematice. De exemplu, conform Raportului de evaluare independentă a implementării recomandărilor Comisiei Europene privind clusterul „Fundamentals"[1], progresul a fost evaluat cu doar 3,2 puncte din 5 posibile maximum. Mersul lent al reformelor (cel puțin în raport cu așteptările) a influențat în mare parte și rezultatele referendumului constituțional din 20 octombrie 2024, unde s-a atestat un vot pro integrare europeană sub așteptări. Astfel, reformele trebuie dinamizate, în special pe dimensiunea justiției, luptei cu corupția și administrației publice, pentru a consolida credibilitatea Republicii Moldova privind aspirațiile sale de a deveni membră a Uniunii Europene.

1 https://www.euromonitor.md/wp-content/uploads/2024/07/Shadow-report_MD-EU-Enlargement_final_RO-IA.pdf

Economia moldovenească își epuizează potențialul, ceea ce face imperativă tranziția de la modelul de competitivitate bazat pe costul redus la forței de muncă la cel bazat pe eficiență

Recuperarea economică, prognozată anterior pentru anul 2023, s-a amânat pentru 2024. Anul 2023 a marcat de facto o stagnare economică, înregistrând o creștere a Produsului Intern Brut de doar 0,7%, în pofida unui an agricol favorabil și a bazei mici de comparație (-4,6% în 2022). Pentru 2024, anticipăm o recuperare economică de circa 2%, fiind susținută în mare parte de o anumită dinamizare a consumului intern și de creșterea investițiilor publice. Principalele riscuri derivă din sectorul agricol, unde anticipăm o recesiune de circa 10%-15%; din producția industrială, unde anticipăm o stagnare sau o creștere nesemnificativă; dar și din mediul extern, care va afecta activitatea de exporturi și cea investițională privată. În linii mari, atestăm o încetinire continuă a ritmurilor de creștere economică, pe fundalul nesoluționării problemelor de bază ale țării, care subminează atractivitatea investițională și potențialul de export: disfuncționalitățile din justiție, instabilitatea politicilor, accesul limitat la capital și o piață de capital aproape inexistentă, cadru concurențial defectuos, un nivel scăzut al libertății economice, dar și factorii demografici și migrația care alimentează dezechilibrele pe piața muncii.

Încetinirea creșterii economice și erodarea potențialului acesteia pe fundalul acutizării deficitului de forță de muncă relevă faptul că țara își epuizează modelul actual și destul de rudimentar de competitivitate bazat pe resurse, iar trecerea la un alt model, bazat pe eficiență, este lentă și incertă. Majoritatea activităților economice de până acum, au implicat niveluri scăzute de sofisticare tehnologică, de procesare și valoare adăugată. Prin acest fapt se explică unul dintre cele mai mici niveluri de productivitate a muncii, respectiv de salarizare, dar și de exporturi ca pondere în PIB din regiune. Un atare model, în pofida vulnerabilităților, a putut supravieți grație disponibilității și costului relativ redus al forței de muncă, ceea ce a și atras o bună parte din investiții străine directe în sectoare precum automotive sau textile (chiar dacă aceste sectoare generează valoare adăugată limitată, deoarece se bazează pe importul de materie primă și pe un nivel minim de procesare, după care produsele sunt re-exportate). Odată cu acutizarea fenomenului de emigrare a populației cu vârsta aptă de muncă, dar și cu creșterea salariilor cu ritmuri superioare creșterii productivității muncii, problema deficitului pe piața muncii a devenit una pregnantă pentru mediul de afaceri și pentru întreprinderile ce și-au construit modelul de business bazat pe costul redus al forței de muncă. Prin urmare, economia Republicii Moldova și-a epuizat, de facto, modelul de competitivitate bazat pe costul redus al forței de muncă și intră într-o perioadă de creștere economică lentă și incertitudine, în care întrebarea „***când*** și ***dacă*** va reuși să tranziteze la un nou model de competitivitate bazat pe eficiență” încă nu are un răspuns cert. Cu siguranță, discuțiile despre o eventuală liberalizare a pieței muncii pentru lucrători necalificați este un pas înapoi, care doar perpetuează această incertitudine asociată cu modelul de competitivitate bazat pe costul redus al forței de muncă. Un model care este nesustenabil și suboptimal, dacă ne dorim maximizarea bunăstării întregii economii și nu doar a companiilor ce beneficiază de costul redus al forței de muncă. În acest sens, atenția Guvernului trebuie orientată spre canalizarea politicilor și a resurselor spre susținerea sectorului privat care generează valoare adăugată, prin procesarea materiei prime locale, eficientizarea proceselor de producție și implementarea inovațiilor tehnologice. Or, anume focusarea pe maximizarea valorii adăugate în economie și pe eficientizarea proceselor va crea precondiții sustenabile pentru majorarea salariilor, a exporturilor nete, a încasărilor din și, în general, a creșterii economice per ansamblu.

Sectorul real continuă să se confrunte cu nivelul înalt de incertitudine, riscuri de securitate, condiții de piață nefavorabile și imprevizibilitatea cadrului legal și regulator

Pe fundalul nivelului înalt de incertitudine, datele agregate din bilanțurile firmelor pentru anul 2023 sugerează o creștere și mai mare a aversiunii față de risc și un apetit investițional limitat. Astfel, capitalul propriu al firmelor a crescut cu 9,6%, în timp ce soldul datoriilor totale s-a redus cu 0,3%. Starea de apatie și de așteptare a firmelor din 2023 a continuat parțial și în 2024 în rândul IMM-urilor, în timp ce afacerile mari au anticipări mai optimiste.

În sectorul real, după un 2023 cu o conjunctură a pieței în mare parte nefavorabilă, în 2024 fermierii au de gestionat presiunea continuă a prețurilor mai mici la pachet cu recoltele inferioare din anul trecut de -10-15%. Industria continuă să se confrunte cu provocări, iar ponderea acesteia în PIB a scăzut în 2023 la minime istorice (11,2%), indicând o nevoie urgentă de modernizare și de restructurare. Sectorul de servicii reprezintă principala sursă de creștere economică pentru anul 2024, odată cu revenirea comerțului retail și a construcțiilor, dar și a continuării expansiunii sectoarelor IT și HoReCa. Acest nou suflu în sectorul de construcții rezidențiale, la care se adaugă continuarea efortului firmelor pentru retehnologizare și automatizare, au permis revenirea pe plus a investițiilor în anul 2024. Sectorul bancar rămâne stabil și rezilient, însă, în pofida relaxării politicii monetare, nivelul de intermediere financiară rămâne mediocru. Băncile atrag depozitele la rate de minime istorice și înregistrează cele mai mari marje dintre ratele efective aferente soldurilor de credite și depozite din cel puțin ultimii zece ani.

Analiza mediului de afaceri relevă o continuitate în îmbunătățirea percepțiilor privind nivelul de corupție din țară, dar și în înrăutățirea nivelului de libertate economică. Pe lângă riscul de securitate, generat de agresiunea rusă în Ucraina, percepția investitorilor străini față de Republica Moldova este șubrezită și de unele decizii discreționare și puțin argumentate ale Guvernului, dar și de lipsa de stabilitate a regulilor de joc instituite prin legislație. Totodată, s-au făcut progrese notabile în digitalizarea serviciilor publice și în dezvoltarea comerțului online. În recomandările de politici formulate se optează pentru o abordare strategică în toate domeniile economice, inclusiv în cele neacoperite de planificarea strategică (comerț intern, infrastructura calității și supravegherea pieței, concurența). Se recomandă crearea unor instrumente de garantare pentru exportatori, care să atenueze riscurile financiare și să sprijine fluxurile de lichidități. De asemenea, consolidarea măsurilor active de ocupare a forței de muncă și accelerarea internaționalizării universităților sunt esențiale pentru a răspunde mai bine nevoilor pieței muncii. Rămâne prioritară și îmbunătățirea predictibilității și stabilității reglementărilor pentru a întări încrederea mediului de afaceri. Aplicarea „principiului rarității" în acordarea subvențiilor agricole și prioritizarea proiectelor cu impact economic ridicat este o altă recomandare ce poate contribui la utilizarea mai eficientă și mai cu impact a resurselor bugetare pentru fermieri.

Rata înaltă a sărăciei, în pofida recuperării moderate a veniturilor și consumului, rămâne cea mai stringentă problemă socială

Veniturile reale ale populației sub formă de salarii și pensii au înregistrat, începând cu a doua jumătate a anului 2023, o creștere compensatorie după atenuarea șocului inflaționist din 2022. Ca urmare a creșterii veniturilor reale, dar și a scăderii ratelor dobânzilor și revigorării creditării de consum, s-a constatat o majorare a consumului final al gospodăriilor casnice, deși ritmurile de creștere au fost totuși slabe. Spre deosebire de salarii și pensii, remiterile reale primite de populație au continuat, în anul 2023, trendul descendent, care nu s-a remediat nici în

2024. Diminuarea remiterilor reale a fost cauzată de scăderea remiterilor nominale în valută, ca urmare a crizei costului vieții și a micșorării cererii de forță de muncă în țările-gazdă. Deoarece remiterile reprezintă o sursă importantă de venituri în bugetele gospodăriilor casnice, dinamica lor negativă a fost unul dintre factorii ce au estompat efectul creșterii altor venituri asupra indicatorilor sărăciei. Astfel, în 2023, rata sărăciei absolute a rămas aproape neschimbată comparativ cu anul precedent și chiar a crescut ușor: 31,6% (+0,5% față de 2022). Cel mai mult au fost afectate grupurile care deja erau dezavantajate: persoanele pentru care principala sursă de venit este activitatea individuală agricolă, familiile cu copii, persoanele cu dizabilități. Pentru depășirea problemei de sărăcie persistentă este necesară continuarea programelor de asistență socială, țintite pe cei mai vulnerabili, dar și dinamizarea creșterii economice.

Creșterea reală a salariilor a determinat o participare mai activă a populației pe piața muncii, însă forța de muncă a continuat să scadă, în particular din cauza emigrării. În trimestrul II 2024, rata de ocupare a populației în vârstă de 20-64 de ani a crescut cu 0,7 p. p. față de T2:23, ajungând la 57,3%. În particular, s-a majorat numărul persoanelor ocupate în administrația publică, învățământ, sănătate și asistență socială, transporturi și depozitare, informații și comunicații. În același timp, în pofida majorării salariilor reale în toate ramurile, a scăzut numărul persoanelor ocupate în agricultură, silvicultură și pescuit, industrie, comerț, activități de cazare și alimentație publică. În total, populația ocupată s-a diminuat cu 34,4 mii de persoane față de T2:23, numărul de șomeri a scăzut cu 0,6 mii de persoane, iar populația în afara forței de muncă (inactivă) în vârstă de 15 ani și peste s-a redus cu 25,0 mii de persoane. În mare parte, acest fenomen a fost cauzat de emigrare, de motive economice, dar și în legătură cu riscurile de securitate. După izbucnirea, în 2022, a războiului din Ucraina, numărul emigranților cu vârsta aptă de muncă din Republica Moldova a crescut până la 146 de mii de persoane anual, iar cel al imigranților cu vârsta aptă de muncă a constituit 99 de mii de persoane, ceea ce a rezultat în minus 47 de mii de persoane net. Ca răspuns de politici, este esențială continuarea reformării pieței muncii (reducerea nepotrivirii dintre calificările lucrătorilor și necesitățile businessului, majorarea participării femeilor pe piața muncii prin dezvoltarea serviciilor de îngrijire a copiilor și a vârstnicilor), îmbunătățirea mediului de afaceri și stimularea concurenței, pentru a crește productivitatea și remunerarea muncii.

Tranziția spre modelul de competitivitate bazat pe eficiență poate fi atinsă cu ajutorul suportului financiar din partea statului. În acest sens, este crucială îmbunătățirea guvernanței și eficienței programelor și mecanismelor guvernamentale de susținere a economiei

Chiar dacă, în ultimii ani, statul a majorat resursele alocate pentru susținerea sectorului privat și a economiei în ansamblu, acestea au avut un impact limitat. Doar pentru programele bugetare de susținere a IMM și cele de susținere a agriculturii, în perioada 2022-2023[2] au fost alocate mai bine de patru miliarde de lei. Cu toate acestea, resursele respective nu au fost administrate în cel mai adecvat mod, din cauza lipsei de coordonare între diferite programe (ex.: multiple cazuri de suport financiar pentru același proiect investițional din diferite programe), pe fundalul lipsei unui registru unificat al tuturor programelor de suport; din cauza alocării suportului financiar pentru companiile care, de fapt, nu ar fi trebuit sa primească finanțări preferențiale deoarece sunt afiliate sau fac parte, de facto, din grupuri economice mari (cadrul legal rămâne destul de permisiv în acest sens); precum și alocarea resurselor financiare fără a stabili priorități clare ale activităților de procesare sau care aduc valoare adăugată (un exemplu elocvent în acest sens sunt subvențiile în agricultură, care au fost extinse și peste activități economice ce țin de procesare, depozitare și industria alimentară).

2 *Conform Legii bugetului de stat pentru anul 2023 și 2024.*

În vederea susținerii tranziției de la modelul de competitivitate bazat pe costul resurselor la cel bazat pe eficiență, statul trebuie să-și revizuiască modul în care planifică și alocă resursele financiare în economie. Instrumentele de suport financiar - înainte de toate, subvențiile în agricultură și programele Organizației de Dezvoltare a Antreprenoriatului - trebuie să acorde prioritate clară activităților economice care generează valoare adăugată: procesarea materiei prime locale, tehnologizarea proceselor de producție, implementarea inovațiilor la nivel de firmă și orientarea spre export. Totodată, este important să fie stabilit un mecanism de coordonare între diverse programe, inclusiv prin crearea unui registru care să le integreze, pentru a evita susținerea financiară, din cadrul a diferite programe, a aceluiași obiect investițional, dar și pentru a eficientiza mecanismele de alocare a resurselor financiare. În acest sens, este crucială schimbarea abordării de la evaluarea mecanică și formalistă a dosarelor de finanțări, la evaluarea pe bază de riscuri, de valoare adăugată generată și de impact al afacerii asupra sectorului și economiei în ansamblu. Consiliul Concurenței trebuie să joace un rol mai activ în depistarea și penalizarea tentativelor de a beneficia de programe de finanțare de stat prin intermediul companiilor care ascund că sunt afiliate între ele. O atenție sporită trebuie de acordat guvernanței de alocare a suportului financiar sectorului privat, pentru a evita aranjamente coruptibile sau clientelare. Aici vorbim de câteva elemente de guvernanță critice, și anume: (i) divizarea funcțiilor de evaluare, implementare și monitorizare; (ii) independența deciziilor de finanțare; (iii) calitatea organelor de conducere (Consiliul și organul executiv).

Deși Moldova are un sistem bancar bine capitalizat și resurse financiare din ce în ce mai mari alocate de către Guvern, deficitul de finanțare semnalat de către firme rămâne în continuare o mare problemă. Lipsa capitalului propriu și problemele de intermediere se transpun în afaceri care stagnează, iar economia, în cele din urmă, ratează oportunități de investiții și de producție, de creștere a VAB, de creare de locuri de muncă și de stimulare a creșterii PIB. Pe lângă aceasta, problemele de intermediere limitează atât de necesara schimbare structurală a economiei în una cu o valoare adăugată mai înaltă. Prin urmare, analiza factorilor de natură financiară, care împiedică extinderea investițiilor private și identificarea unor soluții viabile de atenuare a acestora, trebuie să rămână prioritatea Guvernului. Atunci când piața financiară nu se poate autocorecta și nu găsește suficiente stimulente pentru a finanța economia reală, intervenția statului este justificată, pentru că ratarea unor oportunități economice poate produce pierderi mult mai greu de recuperat în timp. Pe plan extern, cel mai des întâlnit exemplu de intervenție a statului în ceea ce privește finanțarea afacerilor este cel al băncilor de dezvoltare, care alocă volume de capital către afacerile ce prezintă potențial, dar care, în condiții de piață, nu l-ar putea obține. Astfel, date fiind crizele tot mai frecvente și necesitatea permanentă de a susține economia, Guvernul trebuie să decidă care să fie acel mecanism prin care fonduri publice - fie de la bugetul de stat, fie de la UE sau de la alți parteneri externi - ar putea fi alocate în mod eficient.

Chiar dacă s-ar părea că Guvernul pune în aplicare programe și măsuri de suport similare cu cele din alte state, inclusiv din țările Uniunii Europene, totuși, eficiența acestora este mult mai redusă - fapt confirmat de rezultatele economice modeste. Carențele de ordin instituțional, de rând cu cele din procesul de elaborare și de implementare a programelor, subminează din potențialul și din impactul scontat. Astfel, deoarece vorbim de resurse publice, care vin din contul contribuabililor și al firmelor ce generează valoare adăugată, alocarea acestora trebuie să urmărească principii de eficiență și de impact asupra beneficiarilor și asupra economiei în general. Evident, statul trebuie să ofere libertate deplină antreprenorilor, ca ei să decidă singuri unde să investească. Doar că, atunci când vine vorba de ajutor financiar de stat, acesta trebuie să fie țintit - atât din perspectiva unor activități economice, cât și din cea a criteriilor de evaluare a proiectelor investiționale. Drept criterii de evaluare a proiectelor ce urmează să obțină ajutor financiar de la stat trebuie urmărite cele ce țin de crearea de VAB, de menținerea și lansarea de noi locuri de muncă sau de exportul de produse procesate și servicii cu valoarea adăugată mare, respectiv nu doar cele de conformitate. Prin urmare, prioritizarea resurselor în baza unor asemenea criterii pot determina atingerea rapidă a obiectivelor de politică economică sau a celor expres stabilite de un anumit program.

Subiect special:
Cum creștem reziliența și potențialul economic al Republicii Moldova prin facilitarea accesului la capital

O economie de piață funcțională are la bază antreprenori puternici care cresc companii, creează locuri de muncă, generează taxe și impozite la buget și fac față cu brio diferitelor crize. Chiar dacă acest deziderat este menționat în cadrul de politici economice pe care le implementează Guvernul, starea generală a climatului de afaceri este una nesigură, cu multe provocări pentru agenții economici. Pe lângă numeroasele probleme menționate de aceștia, crizele din ultima perioadă au accentuat și mai mult deficitul cronic de resurse investiționale. Astfel, deși avem un sistem bancar bine capitalizat și resurse din ce în ce mai mari alocate de Guvern pentru diferite programe de suport, accesul la finanțare rămâne în continuare o problemă. Intermedierea capitalului privat rămâne scăzută, în special pe dimensiunea IMM, în timp ce programele guvernamentale de suport în afaceri prezintă o serie de carențe ce reduc din potențialul scontat. Prin urmare, capitolul de față propune zece măsuri de luat în considerare pentru a eficientiza sprijinul alocat de Guvern, a crește impactul generat de banii publici și a mobiliza mai activ capitalul privat în cadrul economiei naționale.

Accesul la finanțare - o constrângere ce limitează dezvoltarea

Modelul economic bazat pe economia de piață prevede că statul asigură condițiile necesare desfășurării activităților economice, iar firmele private sunt cele ce realizează activitatea de antreprenoriat, în urma căreia sunt generate bunuri și servicii, locuri de muncă, valoare adăugată, taxe și impozite.

Activitățile economice desfășurate sunt dictate de cererea și oferta de bunuri și servicii, precum și de nivelul resurselor disponibile de capital, muncă sau tehnologii. Chiar dacă Republica Moldova a pornit pe drumul economiei de piață încă în anii '90, aceasta este departe de a asigura condiții optime de: (i) concurență, (ii) drept de proprietate, (iii) infrastructură a calității, (iv) protecție a consumatorului și (v) acces la finanțare. Pe de o parte, statul are, în continuare, o prezență semnificativă în economie prin intermediul companiilor de stat, inclusiv în sectoare în care nu poate ține pasul cu firmele private sau în sectoare ce nu mai pot fi considerate strategice. Aceasta nu este neapărat un lucru negativ, doar că, de-a lungul timpului, statul s-a dovedit a fi un gestionar prost al acestor companii, multe ajungând într-o situație financiară precară sau chiar la faliment (ex. Air-Moldova, Căile Ferate din Moldova, Banca de Economii). Pe de altă parte, statul reușește cu greu să mențină, prin instituțiile sale, un climat de afaceri prielnic dezvoltării, creșterii și internaționalizării afacerilor, în timp ce problemele legate de forța de muncă, competitivitatea produselor locale, accesul la capital se amplifică în continuare.

Pe lângă numeroasele probleme pe care le întâmpină antreprenorii, crizele din ultima perioadă au accentuat și mai mult deficitul cronic de resurse investiționale.

Accesul la finanțare a fost permanent menționat printre provocările majore pentru creșterea potențialului economic, sporirea rezilienței și creșterea convergenței economiei naționale la cea europeană[3]. În același timp, în pofida recunoașterii de către decidenți a importanței problemei - care se numără printre prioritățile fundamentale ale principalelor strategii și programe de dezvoltare -, firmele, în special IMM-urile, în continuare indică accesul la finanțare drept una dintre constrângerile de bază care le limitează dezvoltarea[4]. Mai mult ca atât, deși în ultimii ani s-au întreprins măsuri concrete de fortificare a rezilienței sectorului bancar, în timp ce Guvernul a alocat resurse financiare fără precedent finanțării afacerilor, efectul scontat se manifestă destul de lent, din cauza unor probleme sistemice de intermediere a capitalului privat, precum și a carențelor existente în procesul de elaborare și de implementare a programelor guvernamentale.

3 The World Bank, Entreprise survey Moldova, https://microdata.worldbank.org/index.php/catalog/enterprise_surveys/?page=1&sk=moldova&country%5B%5D=141&ps=15&repo=enterprise_surveys

Starea sistemului financiar reflectă calitatea și capacitatea firmelor

Situația în care se găsesc companiile autohtone este una atipică la prima vedere - deși avem un sistem bancar bine capitalizat și resurse financiare consistente alocate în permanență de către Guvern, deficitul de finanțare rămâne o mare problemă.

Capacitatea insuficientă de autofinanțare și problemele de intermediere se transpun în afaceri care nu cresc, iar economia, în cele din urmă, ratează oportunități de investiții și producție, de creare a locurilor de muncă și de stimulare a creșterii. Mai mult ca atât, problemele de intermediere limitează atât de necesara schimbare structurală a economiei în una cu o valoare adăugată mai înaltă. Prin urmare, analiza factorilor ce împiedică extinderea investițiilor private și identificarea unor soluții viabile de atenuare a acestora trebuie să rămână prioritatea Guvernului, iar dacă avem o disfuncționalitate a pieței financiare, autoritățile trebuie să intervină.

Comisia Europeană a descris deficitul de finanțare ca fiind o situație în care firmele ce ar merita finanțare nu o pot obține din cauza imperfecțiunii pieței[5].

Atunci când piața financiară nu se poate autocorecta, intervenția statului este justificată, pentru că ratarea unor oportunități economice poate produce pierderi mult mai greu de recuperat în timp. Pe plan internațional, cel mai elocvent exemplu de intervenție a statului în sistemul financiar este cel al băncilor de dezvoltare[6], care mobilizează capital din alte surse decât cele de la deponenți persoane fizice și orientează respectivul capital către acele afaceri care au nevoie de el și care nu ar fi obținut finanțare în condiții de piață. De asemenea, promovarea unor politici de stat pentru dezvoltare, suplimentar pieței creditului, și a pieței de capital extind posibilitățile de alocare a capitalului de către investitorii instituționali sau de către cei retail direct către companii.

O caracteristică similară pentru multe sisteme financiare în dezvoltare, inclusiv pentru cel din Republica Moldova, este prezența aproape absolută a capitalului disponibil în sectorul bancar și pentru dezvoltarea pieței de capital, precum și creditarea bazată mai degrabă pe calitatea gajului, decât pe potențialul proiectului investițional.

Lipsa competiției din partea unor actori care să evalueze calitatea proiectelor investiționale (fonduri de pensii, fonduri de investiții, crowdfunding) determină băncile să aloce capitalul către oportunități mai puțin riscante, cum ar fi companiile cu istorii creditare solide și suficient gaj, valorile mobiliare de stat și instrumentele de politică monetară. Drept urmare, avem un nivel redus de intermediere, confirmat și de datele din Figura 1.

Figura 1.
Rata de ocupare a forței de muncă, %

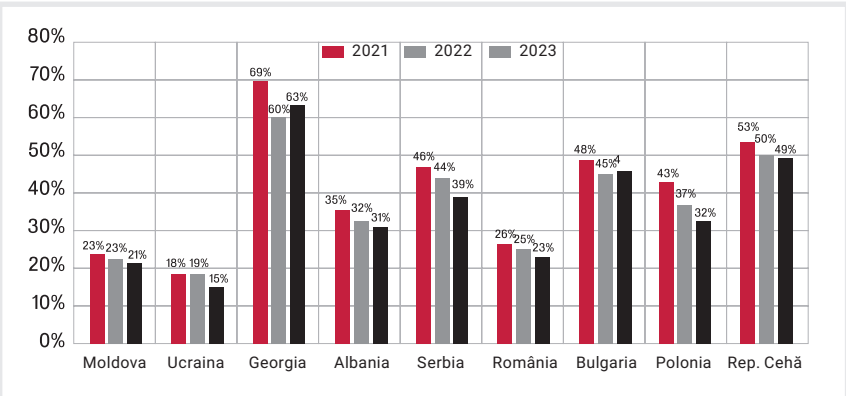

Sursa: Datele Fondului Monetar Internațional, https://data.imf.org/?sk=E5D-CAB7E-A5CA-4892-A6EA-598B5463A34C&sId=1390030341854

4 *Analiza de impact la Regulamentul cu privire la Fondul pentru antreprenoriat și creștere economică a Moldovei - FACEM, https://particip.gov.md/ro/document/stages/proiectul-hotararii-de-guvern-pentru-aprobarea-regulamentului-cu-privire-la-fondul-pentru-antreprenoriat-si-crestere-economica-a-moldovei-facem/9798.*

5 *Gap analysis for small and medium-sized enterprises financing in the EU, 2020, https://www.fi-compass.eu/library/market-analysis/gap-analysis-small-and-medium-sized-enterprises-financing-european-union*

6 *Bancă de dezvoltare - mobilizează bani nu de la persoane fizice și acordă credite cu dobânda mai redusă și implementează proiecte ale Guvernului într-un cadru de guvernanță similar instituțiilor care evaluează riscul de credit.*

Problemele de intermediere și de acces la finanțare nu țin doar de sistemul financiar, ci și de calitatea și capacitatea firmelor de a genera proiecte investiționale viabile

Deoarece sectorul real al economiei naționale este reprezentat de un număr redus de firme, numărul și capacitatea acestora influențează direct cererea de credite. La sfârșitul anului 2023 erau înregistrate 63,8 de mii de companii, din care doar circa 66% sau 42,0 de mii erau companii active[7]. Raportat la numărul populației cu reședință obișnuită, adică cei care efectiv își au locul de trai în țară, rezultă circa 25 de companii la 1000 de locuitori, ceea ce este mult sub nivelul statelor europene. Aceste cifre nu sunt neapărat rezultatul capacităților antreprenoriale ale populației, ci reprezintă mai degrabă efectul migrației masive a persoanelor cu vârstă aptă de muncă și starea generală a climatului de afaceri.

Numărul, mărimea și dispersia sectorială a companiilor autohtone prezintă și alte realități ale economiei naționale din perspectiva capacităților de a se finanța prin credite bancare, în special investiționale.

Din totalul de companii, doar 512 sunt definite drept „mari" - și asta în condițiile în care plafoanele sunt la doar 100 de milioane de lei, comparativ cu nivelul UE de 50 de milioane EUR (dacă ar fi să aplicăm plafonul UE, doar circa 90 de companii autohtone ar putea fi considerate ca fiind „mari"). În același timp, doar circa 7,3 mii de companii sunt considerate mici și mijlocii, restul de 56 de mii - sau circa 87,7% - fiind companii micro, cu o cifră de afaceri de până la 18 milioane de lei și cu un număr de angajați egal sau mai puțin de nouă persoane. Suplimentar, din perspectivă sectorială, se atestă o concentrare a întreprinderilor, în special a IMM-urilor, în sectoare cu volatilitate mare a eficienței economice și cu sensibilitate ridicată la șocurile externe (ex. agricultura și industria, cu 5,7 mii, respectiv 6,0 mii de companii). Mai mult ca atât, concentrarea economiei pe sectoare cum ar fi comerțul - cu 21,1 de mii de companii - relevă specializarea îngustă a economiei și orientarea acesteia către o economie de consum alimentată de remitențe, figura 2.

Figura 2.

Structura numărului de întreprinderi după grupe de activități economice, 2023

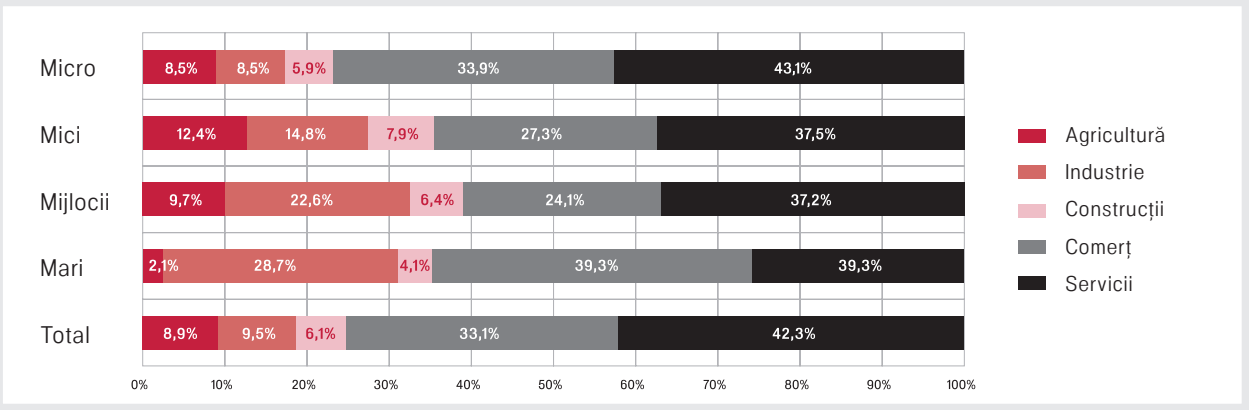

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică, https://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774

Analiza în tandem a situației din sectorul bancar și a celei în care se găsește mediul de afaceri scoate în evidență o serie de probleme sistemice atât pe partea de ofertă de capital, cât și pe partea de cerere din partea firmelor.

Și aici rolul autorităților naționale este de a le înțelege, a identifica cauzele și a propune soluții de politici care să atenueze impactul acestora.

7 *Companii active sunt considerate acele companii, care depun rapoarte financiare către Biroul Național de Statistică și care raportează cel puțin un angajat și venituri din vânzări.*

Probleme sistemice la nivelul ofertei de capital (băncile comerciale)

- Solicitări mari de acoperire cu gaj - calitatea și nivelul gajului rămân, în continuare, elemente de acoperire a riscului de credit în detrimentul calității proiectului investițional. Aceasta, în condițiile în care rata de credite neperformante rămâne ridicată pe sectoarele economice cu cel mai înalt necesar de investiții și finanțare, iar multe companii nu au situații financiare stabile.
- Rate înalte ale dobânzilor - volatilitatea mare a costului resurselor, rata înaltă a creditelor neperformante și obiectivele de rentabilitate a activității bancare determină stabilirea unor marje mari la credite.
- Lipsa capitalului pentru finanțarea creditelor pe termen lung - principala sursă de finanțare a creditelor rămân depozitele bancare, majoritatea cărora sunt depozite de până la 12 luni. Această discrepanță de maturitate în procesul de creditare reduce oferta de creditare pe termen lung sau crește costul unor astfel de resurse.
- Orientarea către alte categorii de credite și investiții - ținând cont de faptul că activitatea bancară reprezintă un business privat, crește interesul băncilor de a credita alte tipuri de activități, mai puțin riscante, cum ar fi consumul persoanelor fizice, datoria Guvernului sau plasamentele în instrumentele de reglementare monetară.

Probleme sistemice la nivelul cererii de capital (firme)

- Număr limitat de companii „bancabile" - băncile înregistrează o rată mare a refuzurilor pentru creditare, situație generată de faptul că mediul de afaceri este caracterizat de un număr mare de companii cu pierderi financiare, cu o instabilitate a rentabilității economice și a capitalului, și cu abilități limitate de management financiar și de planificare a businessului.
- Capacitate limitată de a dezvolta planuri de afaceri - creditele investiționale presupun dezvoltarea de planuri de afaceri pe termen lung și prognoze ale indicatorilor financiar-economici, elemente aproape lipsă în condițiile unei infrastructuri slabe a consultanței de afaceri.
- Reticență față de perspectivele economice - situația economică dificilă din ultimii ani, caracterizată de mai multe crize și un război aflat încă în fază activă în țara vecină, determină un nivel ridicat de aversiune la risc din partea antreprenorilor. Multe proiecte investiționale sunt puse în regim de pauză sau chiar sunt anulate, în așteptarea unor condiții financiare și de securitate mai stabile.

Ce face Guvernul pentru a susține financiar agenții economici

Guvernul pune la dispoziția firmelor mai multe programe de suport, prin intermediul cărora alocă resurse financiare publice.

Acestea vin să completeze și să stimuleze alte forme de finanțare a afacerilor, și anume, cele prin intermediul capitalului propriu și al creditului bancar. În același timp, paleta de oportunități de finanțare a crescut semnificativ în ultimii ani, atât ca număr de produse implementate de instituțiile Guvernului, cât și ca volum de resurse alocate. Doar pentru programele bugetare de susținere a IMM-urilor și a agriculturii a fost alocate mai bine de patru miliarde de lei în perioada 2022-2023[8]. Pe lângă aceasta, finanțarea din partea Guvernului a fost completată cu resurse financiare alocate de diferiți parteneri externi, în special Uniunea Europeană, USAID și pe filieră bilaterală.

8 *Conform Legii bugetului de stat pentru anul 2023 și 2024.*

La nivel instituțional, Guvernul alocă suport financiar către companii prin intermediul al trei ministere și al instituțiilor din subordinea acestora - Ministerul Finanțelor, Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării și Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare

Suplimentar, anumite forme de susținere, cum ar fi subvenționarea locurilor de muncă sau granturile pentru șomerii care lansează afaceri, sunt implementate prin intermediul Ministerului Muncii și Protecției Sociale. Așadar, patru ministere și nu mai puțin de nouă instituții publice susțin, într-o formă sau alta, companiile autohtone - o structură instituțională destul de deconcentrată și destul de extinsă, care nu poate să nu ridice semne de întrebare asupra eficienței sale și a capacității de coordonare.

Tabelul 1.

Structura instituțională de finanțare a mediului de afaceri

Ministerul	Instituțiile subordonate	Denumirea prescurtată
Ministerul Finanțelor	Oficiul de Gestionare a Proiectelor de Asistență Externă	OGPAE
Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării	Organizația pentru Dezvoltarea Antreprenoriatului	ODA
	Unitatea de implementare a Proiectului Băncii Mondiale de ameliorare a competitivității	UIPAC
Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare	Agenția de Intervenție și Plăți pentru Agricultură	AIPA
	Agenția pentru Dezvoltarea și Modernizarea Agriculturii	ADMA
	Unitatea de implementare a Programului „Livada Moldovei”	UIP „Livada Moldovei”
	Unitatea Consolidată pentru Implementarea Programelor IFAD	UCIP IFAD
	Unitatea Consolidată pentru Implementarea și Monitorizarea Proiectelor în domeniul Agriculturii	UCIMPA
Ministerul Muncii și Protecției Sociale	Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă	ANOFM

Sursa: Compilația autorului

Din perspectiva modului de alocare, cele nouă instituții implementatoare pun la dispoziția agenților economici circa 30 de programe și măsuri de suport (tabelul 2).

Unele sunt implementate în mod continuu, pe măsura acumulării mijloacelor financiare la bugetul de stat, în timp ce altele, cum ar fi compensațiile, sunt puse în aplicare în situații excepționale, în perioadele de criză sau de calamități naturale. Totodată, din perspectiva caracteristicilor de implementare și a obiectivelor financiare, programele și măsurile de suport pot fi divizate în trei categorii, după cum urmează:

- Granturile - sunt contribuții financiare nerambursabile, acordate ca donații în vederea atingerii unor obiective de politici publice, cum ar fi abilitarea economică a unor categorii de populație, digitalizarea, retehnologizarea și internaționalizarea afacerilor.
- Subvențiile - reprezintă finanțarea acordată domeniului agricol prin intermediul Fondului național de dezvoltare a agriculturii și mediului rural, astfel încât antreprenorii din domeniu să își poată menține afacerile și să facă față schimbărilor climatice care afectează acest sector.
- Instrumentele financiare - sunt măsuri de sprijin sub formă de capital, compensații ale dobânzii sau garanții, care pot fi combinate cu granturi și care au scopul de a stimula accesul la credite bancare. Acestea multiplică resursele bugetare limitate cu cele private și aliniază capitalul privat la obiectivele de politici publice.

Tabelul 2.

Programe și măsuri guvernamentale de finanțare a mediului de afaceri

Programe și măsuri de suport	Destinația finanțării	Mecanismul de alocare	Instituția implementatoare
Compensații	• Compensarea dobânzilor la credite	Fondul național de dezvoltare a agriculturii și mediului rural	AIPA
		Fondul pentru Antreprenoriat și Creștere Economică a Moldovei	ODA
	• Compensarea cheltuielilor de participare la târguri și expoziții • Compensarea cheltuielilor în învățământul dual	Programe bugetare anuale de cheltuieli	ODA
	• Compensarea consumului de gaze • Compensarea prejudiciului cauzat de calamități naturale (ex. secetă)	Prin decizia Comisiei pentru Situații Excepționale	MDED MAIA
Granturi	• Pentru lansarea de afaceri noi de către unele categorii de populație • Pentru realizarea de proiecte investiționale tematice (export, ecologizare, digitalizare retehnologizare, internaționalizare) • Pentru realizarea de proiecte investiționale în sectoare specifice (turism rural, zootehnie)	Programe bugetare anuale de cheltuieli Acord de împrumut cu Banca Mondială Acord de împrumut cu Banca Mondială	ODA UIPAC UCIMPA
Subvenții	• Subvenții în agricultură și mediul rural	Fondul național de dezvoltare a agriculturii și mediului rural	AIPA
	• Subvenționarea locurilor de muncă	Programe bugetare anuale de cheltuieli	ANOFM
Garanții la credite	• Pentru mijloace circulante • Pentru proiecte investiționale	Fondul de garantare a creditelor	ODA
Credite preferențiale	• Pentru proiecte investiționale în sectorul agroalimentar	Acordul de împrumut cu Banca Europeană de Investiții	OGPAE UIP Livada Moldovei
	• Pentru micii agricultori	Acorduri de recreditare	OGPAE UCIP IFAD
	• Cu dobândă fixă	Fondul pentru Antreprenoriat și Creștere Economică a Moldovei	ODA
Capital rambursabil/ leasing	• Pentru procurarea tehnicii agricole	Finanțatori externi	ADMA

Sursa: Compilația autorului

Chiar dacă s-ar părea că Guvernul pune în aplicare programe și măsuri de suport similare cu cele din alte state, inclusiv din țările Uniunii Europene, eficiența acestora este mult mai redusă - fapt confirmat de rezultatele economice modeste. Carențele din procesul de elaborare a programelor, de rând cu cele din procesul de implementare, subminează potențialul și impactul scontat. Aici putem menționa:

- Combinarea mai multor programe de suport pentru același proiect investițional reduce din eficiența banului public - nevoia stringentă de finanțare a condus la o competiție acerbă în rândul beneficiarilor, astfel încât pentru aceleași proiecte investiționale sunt utilizate mai multe surse de finanțare. Un exemplu elocvent este finanțarea unui proiect investițional prin intermediul unui grant, urmată de subvenționarea ulterioară, din cadrul aceluiași proiect, a contribuției proprii. Pe lângă faptul că o asemenea inginerie reduce contribuția antreprenorului la mai puțin de 25% din proiectul investițional - implicit riscul pe care acesta și-l asumă -, ne confruntăm cu situația când, pentru aceleași obiective, sunt alocate resurse publice de două ori. De fapt, Guvernul ar trebui să delimiteze clar obiectivele ce urmează a fi finanțate prin granturi de cele finanțate prin subvenții agricole sau prin intermediul altor programe ce țin de creditarea bancară.

- Suportul acordat de Guvern nu este întotdeauna țintit spre cei care cu adevărat au nevoie de el - mai multe programe cu finanțare de la bugetul de stat au la bază o evaluare de conformitate a companiei sau a proiectului investițional. Aceasta se face în detrimentul unei evaluări fundamentate pe risc, din perspectiva viabilității afacerii și a impactului pe care îl poate genera acea investiție în termeni de creștere a vânzărilor, a taxelor, impozitelor și locurilor de muncă. Mai mult ca atât, riscurile ca anumite companii să facă parte din grupuri economice mari, care depășesc criteriile de IMM, nu sunt luate adesea în calcul, or, aceste situații pot conduce la o alocare inechitabilă, din perspectiva concurenței, a resurselor. Atunci când o companie este în proprietatea întreprinderilor mari sau se află în relație de afiliere sau de parteneriat cu acestea, este posibil ca ea să nu mai fie eligibilă pentru statutul de IMM (atât Legea cu privire la subvenționare, cât și Legea întreprinderilor mici și mijlocii[9] fac trimitere doar la criteriile cantitative de atribuire a statutului de IMM).

- Programele de finanțare denotă o aliniere slabă la politicile publice stabilite de Guvern - chiar dacă politicile Executivului pun accent pe anumite obiective legate de abilitare economică, export, promovare a produselor autohtone ș.a., în ultima perioadă se observă tendința de a implica bani publici în susținerea unor proiecte ce nu corespund obiectivelor acestor politici. Și anume, în procesul de elaborare a unor produse de finanțare se ține prea puțin cont de faptul că agenții economici prezintă caracteristici diferite din perspectiva modelului de business și a necesarului de finanțare. Acest lucru este vizibil la nivel sectorial, unde o afacere din domeniul serviciilor sau al comerțului necesită resurse, investiții și tehnologii diferite comparativ cu una din domeniul producerii. Astfel, când vorbim de suport bazat pe alocare de bani publici și nu de condiții generale a climatului de afaceri - și ținând cont de faptul că resursele sunt, totuși, limitate -, este important de stabilit sectoare eligibile, tipuri de proiecte investiționale prioritare și criterii clare de evaluare care iau în calcul VAB, locurile de muncă, exporturile etc. Prin urmare, raționamentul ar trebui să fie următorul: subvenții pentru afacerile agricole, granturi pentru companiile debutante și cele în creștere, și instrumente financiare (de acces la creditul bancar) pentru companiile mature. Totodată, un aspect important ține de faptul că programele de finanțare să rămână instrumente de politici și nu instrumente politice.

- Includerea unor activități economice la măsurile de subvenționare în agricultură - un exemplu elocvent în acest sens sunt subvențiile în agricultură, care au fost extinse și asupra unor activități economice ce țin de procesare, depozitare și industria alimentară. Aceste afaceri au nevoie de alte tipuri de instrumente de finanțare - cele orientate, în special, spre creditarea bancară -, deoarece aici vorbim despre proiecte investiționale în mare parte. Mai mult ca atât, fiind vorba de subvenții post-investiție, deciziile de aprobare a subvenției țin mai degrabă de o evaluare de conformitate, decât de o evaluare a eficienței și a impactului proiectului investițional. Spre exemplu, doar în anul trecut, au fost depuse cereri pentru subvenționarea post-investiție în sumă de peste un miliard de lei, din care, din resursele Fondului național de dezvoltare a agriculturii și mediului rural alocate pentru 2023, nu a fost finanțat niciun proiect. Banii au fost utilizați pentru alte măsuri, astfel încât cererile din 2023 urmează să fie finanțate din resursele alocate pentru anul 2024. Dacă lucrurile vor continua în acest mod, evident că agricultorii mici vor fi dezavantajați, pentru că aceștia nu-și permit capacitățile de investiții ale celor mari.

9 *Legea nr. 71/2023 cu privire la subvenționarea în agricultură și mediul rural, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136602&lang=ro; Legea nr. 179/2016 cu privire la întreprinderile mici și mijlocii, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105839&lang=ro.*

Faptul că statul trebuie să faciliteze accesul la finanțare pentru companii este un lucru ce nu poate fi pus la îndoială.

Stimularea investițiilor private are loc în foarte multe țări și sub diferite forme. Mecanismul cel mai des utilizat este sub forma unei bănci de dezvoltare, ce are capacitatea de a evalua proiectele investiționale din perspectiva riscurilor și a potențialului lor de a produce impact. Totodată, piața de capital poate face un due diligence pentru afaceri mai bun decât sistemul bancar (atât timp cât acesta nu are stimulentele necesare), care creditează mai mult în bază de gaj. Doar că, pentru a ajunge să avem afaceri listate la bursă, acestea trebuie crescute și dezvoltate.

Statul trebuie să le dea antreprenorilor libertatea deplină de a decide de sine stătător unde să investească.

Doar că, atunci când vine vorba de ajutor financiar de stat, acesta trebuie să fie țintit atât din perspectiva unor activități economice, cât și din cea a criteriilor de evaluare a proiectelor investiționale. Mai mult ca atât, prioritățile setate în raport cu resursele publice trebuie să țină cont de principiul rarității acestora. Respectiv, orientarea suportului financiar de stat trebuie să meargă spre acele proiecte investiționale, care pot atinge cel mai rapid obiectivele de politică economică sau cele expres stabilite de un anumit program.

În condițiile demarării negocierilor de aderare la Uniunea Europeană, cadrul de susținere financiară pentru antreprenorii autohtoni se extinde considerabil.

UE sprijinind masiv companiile din statele candidate prin diferite programe structurale. Totuși, suportul Uniunii Europene nu poate fi alocat în alt mod decât conform regulilor comunitare, care se bazează pe competiție, transparență, eficiență (reguli similare, de altfel, și în cazul resurselor de la bugetul de stat, pentru că într-un final ambele surse reprezintă bani publici).

Pornind de la cele menționate, Guvernul trebuie să urmărească îndeaproape modul de susținere financiară a antreprenorilor autohtoni și să maximizeze impactul fondurilor pe care le are la dispoziție - fie că vorbim de resurse de la bugetul de stat, fie de la partenerii externi.

În același timp, Guvernul trebuie să creeze condiții și pentru apariția altor instrumente private de finanțare. Succesul, de facto, nu va consta în cantitatea de bani alocați, ci în impactul adus asupra creșterii și dezvoltării economice a țării. Pentru aceasta, propunem zece recomandări care, odată luate în considerare, ar putea aduce mai multă eficiență și un impact mai mare în ceea ce privește dezvoltarea economiei naționale.

1. **Clarificarea noțiunii de IMM** - pe plan internațional, abordarea vizavi de acest gen de întreprinderi este că guvernele pot susține financiar IMM-urile deoarece ele sunt cele mai vulnerabile în fața crizelor și acced mult mai greu la capitalul din sectorul financiar. În ultimii ani, Guvernul și Parlamentul de la Chișinău au adus mai multă claritate în ceea ce privește mecanismele de susținere financiară a IMM-urilor. Astfel, modificările operate la Legea nr. 179/2016 cu privire la întreprinderile mici și mijlocii[10] au extins și grupul de companii eligibile în programele de finanțare. Suplimentar, noua Lege a subvenționării[11], aprobată în anul 2023, face trimitere la noțiunea de IMM atunci când vorbim de sprijinul acordat sectorului agricol. Cu toate acestea, un aspect extrem de important care încă urmează a fi clarificat este tocmai identificarea IMM-urilor veritabile. Există IMM-uri de diferite forme și dimensiuni, iar în mediul de afaceri complex de astăzi ele pot avea relații financiare, operaționale sau de guvernanță foarte apropiate, precum și de afiliere cu alte întreprinderi, ceea ce face dificilă delimitarea clară dintre o IMM și o companie mare. La nivelul UE au fost emise recomandări clare ca statele membre să pună în aplicare metodologii de identificare a IMM-urile veritabile, pentru garanta astfel că măsurile de sprijin financiar sunt acordate numai acelor întreprinderi, care într-adevăr au nevoie de ele[12]. Dimensiunea întreprinderii (angajați, cifră de afaceri, active) demult nu mai este singurul factor ce trebuie luat în considerare pentru a determina dacă o companie este sau nu IMM. De

10 *Legea nr. 179/2016 cu privire la întreprinderile mici și mijlocii, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105839&lang=ro.*
11 *Legea nr. 71/2023 cu privire la subvenționarea în agricultură și mediul rural, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136602&lang=ro.*
12 *https://op.europa.eu/ro/publication-detail/-/publication/756d9260-ee54-11ea-991b-01aa75ed71a1*

fapt, raportat la aceste criterii, o întreprindere poate fi foarte mică, însă, dacă este în proprietate, afiliată sau în parteneriat cu întreprinderi mari, este posibil ca ea să nu mai fie eligibilă pentru statutul de IMM. Fenomenul de afiliere este destul de prezent în economia națională, fapt ce conduce la o alocare inechitabilă a resurselor din perspectiva concurenței.

2 **Revizuirea în continuare a plafoanelor pentru criteriile ce definesc IMM-urile** - în contextul aderării la UE și al accederii la o piață unică fără frontiere, într-un mediu de afaceri din ce în ce mai globalizat, este esențial ca măsurile de sprijin pentru antreprenori să se bazeze pe criterii comune. La momentul actual, plafoanele ce definesc noțiunea de IMM, transpuse în Legea nr. 179/2016, sunt de zece ori mai mici decât cele de la nivelul UE. Astfel, doar pentru cifra de afaceri plafonul maxim este de doar cinci milioane de euro în Republica Moldova, comparativ cu 50 de milioane de euro la nivel european. Această diferență contribuie la denaturarea concurenței în ceea ce privește ajutorul de stat. Or, în Moldova, o companie cu venituri de peste cinci milioane de euro nu poate beneficia de suport în anumite programe de stat, în timp ce în țara vecină România pentru companii de nivel similar acest lucru este posibil. Diferențele în cauză măresc și mai mult decalajul de competitivitate a companiilor autohtone, atunci când acestea acced pe piețele externe și intră în competiție cu bunuri și servicii similare. Evident că economia națională este una extrem de mică, iar ajutorul pe care statul își permite să-l aloce întreprinderilor este limitat, motiv din care orice creștere a plafoanelor pentru criteriile IMM trebuie atent evaluată. Cea mai recentă modificare - operată în anul 2022, când plafoanele au fost dublate - a extins numărul potențialelor companii eligibile cu doar circa 250 de unități. Astfel, în condițiile în care economia națională înregistrează doar 512 companii mari, urmează a fi evaluată posibilitatea creșterii în continuare a plafoanelor pentru criteriile IMM, astfel încât de programe cum ar fi Fondul de garantare a creditelor, FACEM sau cel de subvenții pentru agricultură să poate beneficia mai multe companii.

3. **Coordonarea suportului financiar acordat de diferite instituții ale statului** - în situația când aproape orice formă de suport financiar către antreprenori reprezintă o schemă de ajutor de stat, pentru a menține un mediu concurențial normal este extrem de importantă fortificarea mecanismului de autorizare, monitorizare și raportare a ajutorului de stat acordat beneficiarilor din toate sectoarele economiei naționale. În prezent, Consiliul Concurenței nu are un registru comun care să conțină toate formele de suport financiar primite de un agent economic, ceea ce majorează riscurile de obținere de ajutor ilegal conform Legii nr. 139/2012 cu privire la ajutorul de stat[13]. Numeroasele programe de suport din partea statului și mai ales numărul mare de instituții implementatoare creează un sol destul de fertil pentru încălcarea legii. Mai mult ca atât, posibilitatea ca un antreprenor să poată obține, pentru același proiect investițional, resurse financiare de la mai multe instituții amplifică riscurile enunțate. Prin urmare, devine foarte importantă implementarea unui registru privind ajutorul financiar obținut și stabilirea unor reguli clare de cooperare între instituțiile implicate în aceste procese.

4. **Alinierea obiectivelor de politică economică cu programele de finanțare** - Guvernul a aprobat mai multe strategii și programe de activitate care menționează prioritățile de politică economică. Printre acestea se regăsesc susținerea industriei, agricultura performantă și cu valoare adăugată sau serviciile din domeniul tehnologiilor informaționale. Prin urmare, programele de finanțare trebuie dezvoltate cu scopul de a susține și a accelera implementarea acestor obiective. Suplimentar, suportul financiar trebuie alocat pe criterii clare de eficiență și de impact al afacerii, cu evaluarea indicatorilor legați de impozite și de locuri de muncă, or, alocarea sprijinului doar pe criterii de conformitate riscă să amplifice fenomenul de *free rider*[14]. Acest fenomen este adesea observat în agricultură, unde nivelul economiei informale rămâne ridicat, sau în cadrul unor companii afiliate. Astfel, există afaceri care primesc ani la rând subvenții fără a achita vreun impozit și fără a declara locuri de muncă sau afaceri, sau care obțin finanțare pentru anumite utilaje care, însă, sunt utilizate în cadrul altor companii afiliate, ce nu ar fi fost eligibile.

5. **Orientarea spre instrumente de accelerare a creditării** - statul are resurse limitate pentru o listă lungă de cheltuieli publice. Pentru susținerea antreprenorilor, statul a creat un sistem financiar al cărui rol principal este finanțarea economiei reale. În condițiile în care intermedierea bancară este la un nivel destul de scăzut, din diferite motive menționate mai sus, Guvernul trebuie să intervină cu mecanisme dedicate atenuării sau chiar eliminării acestor probleme. În esență, din perspectiva antreprenorilor, există trei probleme legate de creditul bancar: riscul de credit, costul creditului și maturitatea resurselor. Cea mai frecventă problemă ține de riscul de credit. Ca soluție, Guvernul trebuie să aloce mai mulți bani pentru capitalizarea Fondului de Garantare a Creditelor, a cărui capacitate de multiplicare este mult mai mare atunci când vine vorba de stimularea investițiilor, decât o au granturile sau subvențiile: un leu cheltuit de stat prin intermediul FGC (atunci când se execută o garanție și nu mai sunt șanse de recuperare) susține cel puțin 60 de lei acordați sub formă de credite[15]. În ceea ce privește costul creditului, această problemă apare de obicei la creditele investiționale care, fiind contractate pe termen lung, sunt mai susceptibile la fluctuații majore ale ratei de dobândă.

6. **Eliminarea facilităților fiscale și a programelor bazate pe compensații și orientarea suportului financiar spre proiecte investiționale țintite** - de-a lungul ultimilor decenii, cea mai frecventă formă de ajutor pentru antreprenori a fost cea sub formă de facilități fiscale pentru anumite sectoare economice sau de compensații care să remedieze o perturbare gravă a economiei (ex., criza energetică din 2022, când au fost acordate compensații în factura la gazele naturale inclusiv pentru consumatorii non-casnici). Aceste programe de suport, pe lângă faptul că nu-i țintesc pe cei care cu adevărat au nevoie de sprijin, reprezintă doar o cheltuială care, la un momentul dat, cu certitudine se va mai repeta. În mod contrar, susținerea investițiilor - și anume, pe cei care investesc - vine să asigure că anumite cheltuieli

13 *Legea nr. 139/2012 cu privire la ajutorul de stat, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=144734&lang=ro#.*

14 *În economie, fenomenul free rider este considerat un tip de eșec al pieței, care apare atunci când cei care beneficiază de resurse și bunuri publice nu plătesc pentru ele sau plătesc mult mai puțin ca alții.*

nu vor mai fi necesare în viitor. Evident că, atunci când sunt finanțate investiții, trebuie stabilite criterii clare de evaluare a proiectelor investiționale și selectate acele inițiative care pot avea un impact semnificativ asupra companiei și asupra economiei. Asemenea criterii pot fi VAB (valoarea adăugată brută) sau menținerea și/sau crearea de noi locuri de muncă, aceasta din urmă fiind una dintre cele mai grave probleme cu care se confruntă mediul de afaceri în ultima perioadă. De asemenea, pot fi instituite criterii legate de creșterea producției și exporturilor, de reducerea costurilor sau de orientarea către produse cu valoare adăugată mare.

7. **Crearea unui cadru instituțional adecvat, bazat pe guvernanța specifică instituțiilor financiare** - tabelul 2 arată cât de dispersat rămâne a fi cadrul instituțional de susținere a antreprenorilor autohtoni. Acest model ridică mari probleme de cooperare și de coordonare a suportului alocat și generează riscuri de clientelism politic, în condițiile în care mecanismul de guvernanță rămâne unul deficitar. Mai mult ca atât, acest model este nu doar costisitor, dar și destul de greu de susținut în condițiile în care atragerea și menținerea specialiștilor calificați în instituții publice constituie o provocare în creștere. Guvernul nu-și mai poate permite crearea de unități de implementare pentru fiecare finanțator extern doar pentru faptul că nu are o instituție care să corespundă criteriilor înaintate de aceștia. Este timpul pentru o evaluare pragmatică a cadrului instituțional existent și o optimizare în corespundere cu obiectivele de politică economică. Suplimentar, administrarea instrumentelor financiare necesită o abordare orientată spre cele mai moderne practici de guvernanță corporativă, similară entităților care administrează riscuri specifice activității - riscul de credit, riscul de contraparte, riscul operațional etc. Aici vorbim de câteva elemente de guvernanță critice, și anume: (i) divizarea funcțiilor de evaluare, implementare și monitorizare; (ii) independența deciziilor de finanțare; (iii) calitatea organelor de conducere (Consiliul și organul executiv). Pe lângă faptul că o asemenea structură poate spori calitatea și eficiența proiectelor finanțate, ea poate asigura și încrederea a diferiți finanțatori externi, atunci când aceștia decid să aloce resurse pentru antreprenorii autohtoni.

8. **Promovarea unei interacțiuni mai strânse cu băncile comerciale** - în condițiile în care nu mai există nicio bancă comercială cu capital de stat, iar crearea unei bănci de dezvoltare este văzută ca o idee riscantă, soluția este utilizarea infrastructurii bancare actuale pentru accelerarea finanțării antreprenorilor. După reformele din sectorul bancar, astăzi băncile sunt entitățile cu cel mai avansat cadru de guvernanță și de evaluare a riscurilor. Suplimentar, ținând cont de mecanismul de supraveghere și de reglementare a activității de creditare, acestea aplică un set de reguli stricte atunci când evaluează o afacere sau un proiect investițional. Astfel, Guvernul trebuie să continue și să extindă programele implementate prin bănci, iar atunci când vine vorba de acordarea de granturi, acestea să fie alocate suplimentar unor anumite tipuri de credite - credite cu porțiune de grant pentru exportatori și alte tipuri de proiecte investiționale care cresc capacitățile de producție. Evaluarea companiei și a proiectului investițional ar rămâne, astfel, pe seama băncii, iar statul ar veni cu componenta de grant la o anumită etapă de implementare a proiectului. Acest instrument nu trebuie confundat cu Programul 373, unde obiectul alocației acordate de stat o reprezintă compensarea costului creditului și nu obiectivul proiectului investițional.

9. **Corelarea programelor economice cu ciclul politicii monetare** - stimularea investițiilor și a economiei reale nu trebuie privită doar ca o problemă de politică economică a Guvernului. Coordonarea politicilor economice cu politica monetară promovată de BNM reprezintă o premisă ce nu mai poate fi neglijată. Astfel, ratele de dobândă și cele de schimb valutar sunt două elemente care afectează direct ciclul economic și procesul investițional și care trebuie luate în calcul la elaborarea produselor de finanțare. Spre exemplu, pentru că la momentul actual ratele pe piața financiară au ajuns la minime istorice, Guvernul trebuie să se orienteze preponderent spre atenuarea lacunelor legate de gaj și de maturitatea capitalului, decât spre compensarea dobânzilor. Subsecvent, în perioadele inflaționiste, când BNM crește rata de bază și reduce oferta de bani în economie pentru a menține inflația în limite rezonabile, Guvernul trebuie să pună accent pe acele instrumente, care vin să limiteze creșterea dobânzilor la credite. Cele mai potrivite instrumente în aceste perioade sunt cele care permit asigurarea unor dobânzi fixe pentru antreprenori la creditele investiționale - fie prin compensarea dobânzilor până la un anumit nivel (ex., P373), fie prin acordarea de capital la un cost fix către bănci (ex., FACEM). Cel din urmă mecanism, chiar dacă are un efect de multiplicare mai redus, conduce la atenuarea simultană a două probleme legate de creditele investiționale - atât costul creditelor, cât și maturitatea acestora, pentru că băncile au acces la capital pe termen lung.

10. **Dezvoltarea pieței de capital** - modelul sistemului financiar este dictat inclusiv de politicile implementate de Guvern. Faptul că majoritatea capitalului disponibil pentru finanțarea afacerilor este concentrat în sectorul bancar este rezultatul lipsei de interes din partea Executivului vis-a-vis de piața de capital. Atât timp cât nu există premise politice clare de creare a pilonului II de pensii, nici investitori instituționali care să vină cu o ofertă de capital nu au cum să apară. În aceste condiții, dar și pentru că potențialul de subscriere este destul de scăzut din partea investitorilor retail, antreprenorii evită să emită instrumente de datorie sub formă de obligațiuni corporative. De cealaltă parte, aceeași situație se atestă în cazul instrumentelor de capital, respectiv al acțiunilor, a căror tranzacționare se lovește de lichiditatea extrem de scăzută a bursei de valori. Totuși, nu putem perpetua la nesfârșit această stare de lucruri, or, exemplele externe în ceea ce privește piața de capital demonstrează că investitorii, de cele mai multe ori, pot face o evaluare mai profundă a unei afaceri sau a unui proiect investițional decât instituțiile bancare, care tind să-și limiteze evaluările la calitatea gajului. Astfel, în condițiile în care CNPF a demarat procesul de elaborare a Strategiei de dezvoltare a pieței de capital, trebuie identificate acele oportunități și mecanisme, ce ar eficientiza circulația capitalului în economie - fonduri de pensii private, fonduri de investiții, instrumente de datorie sub formă de obligațiuni și de capital sub formă de acțiuni.

15 Calcule în baza multiplicatorului FGC de 1x6 și o rată a creditelor neperformante de 10%.

Starea țării este determinată de nivelul de dezvoltare și de competitivitate a firmelor, de bunăstarea populației, precum și de eficiența și calitatea actului de guvernare. Aceste trei elemente definitorii pentru un stat sunt strâns interconectate, motiv din care sunt analizate în mod prioritar în prezentul Raport de Stare a Țării. Capitolul de mai jos se axează pe primul dintre cele trei elemente și evaluează dinamica sectorului privat din Republica Moldova, identificând cele mai pregnante tendințe din perioada 2022-2024. O atenție sporită este acordată evoluției sectoarelor economice în contextul recuperări după multiplele crize cu care s-a confruntat țara, prezentând provocările și schimbările structurale apărute în acest răstimp. Analiza mediului de afaceri relevă, pe de o parte, îmbunătățirea percepțiilor despre nivelul de corupție din țară și, pe de altă parte, înrăutățirea nivelului de libertate economică. Pe lângă riscul de securitate generat de războiul purtat de Rusia în Ucraina, percepția investitorilor străini față de Moldova este șubrezită și de unele decizii discreționare și puțin argumentate ale Guvernului, dar și de instabilitatea regulilor de joc din legislație. Totodată, în perioada analizată au fost făcute progrese notabile pentru digitalizarea serviciilor publice și dezvoltarea comerțului online. Recomandările de politici formulate în acest capitol militează pentru abordarea strategică a tuturor domeniilor de dezvoltare economică, inclusiv a celor care nu sunt acoperite de documentele de planificare strategică, dar și pentru elaborarea unor instrumente de garantare pentru exportatori. Consolidarea rolului și a impactului măsurilor active de ocupare, dar și accelerarea internaționalizării universităților sunt recomandări asociate dezechilibrelor și deficitului de pe piața muncii. De asemenea, este abordată nevoia de consolidare a încrederii businessului în stat ca partener de afaceri, prin curmarea practicilor de intervenții frecvente și netransparente la cadrul de reglementare și a celor de aplicare a „principiului rarității" în acordarea subvențiilor în agricultură, și prioritizarea activităților și proiectelor cu impact mai mare.

Analiza principalelor tendințe și evoluții în sectorul real

Antreprenoriat

Anul 2023 a fost marcat de reducerea nivelului general de îndatorare în rândul firmelor.

După creșteri nominale ale cifrei de afaceri de 25-30% înregistrate atât în anul 2021 (revenirea post-pandemică), cât și în 2022 (inflație de 28,7%), în 2023 sectorul corporativ a înregistrat o creștere a cifrei de afaceri de doar 3,9% (în condițiile în care inflația medie anuală a constituit 13,4%). Situația în cauză se explică prin reducerea inflației și scăderea prețurilor internaționale la mai multe produse, dar și prin dificultățile cu care se confruntă firmele în accesarea piețelor de desfacere. Numărul de întreprinderi ce formează statistica antreprenoriatului în Republica Moldova a crescut cu 1,9% f-a-p (de două ori mai lent comparativ cu anul 2022: 3,8% f-a-p), până la 63,8 de mii de unități. În același timp, numărul mediu de angajați a consemnat o creștere de 1,8% f-a-p, până la 539 de mii, indicatorul în cauză fiind sub parametrii de până la pandemie, cu 2,3% (-13 mii salariați comparativ cu 2019). Din perspectiva de profitabilitate, în anul 2023, peste jumătate din firme au raportat profit (54,4%), peste 1/3 au consemnat pierderi (35,6%), în timp ce alte 10,0% din întreprinderi au depus rapoartele pe zero (fără activitate economică), structura dată fiind apropiată de cea de

un an mai devreme. Totodată, aproape fiecare a patra întreprindere (22,9%) nu a înregistrat vânzări anul trecut. Datele agregate din bilanțurile firmelor sugerează o creștere și mai mare a aversiunii față de risc și un apetit investițional limitat. Astfel, în 2023, capitalul propriu al firmelor a crescut cu 9,6%, în timp ce soldul datoriilor totale s-a redus cu 0,3%. În același timp, pe partea de active, imobilizările corporale au crescut cu 7,4% f-a-p, iar valoarea numerarului la sfârșit de an - cu 31,8%. Este de menționat că această tendință este și mai pronunțată în rândul companiilor mari.

> **Starea de apatie și de așteptare a firmelor, constatată în anul 2023, a continuat parțial și în 2024 în rândul IMM-urilor, în timp ce afacerile mari au anticipări mai optimiste.**

În același context, este relevantă cercetarea BNS privind Tendințele în evoluția activității economice în trimestrul III 2024[16] , realizată în baza chestionării managerilor de companii cu privire la anticiparea evoluțiilor viitoare ale economiei. Rezultatele cercetării denotă o relativă stabilitate a activității economice, a veniturilor din vânzări și a numărului de salariați, cu creșteri anticipate între 0 și 5%. Totodată, percepțiile sunt mai optimiste în rândul managerilor întreprinderilor mari (cu peste 250 de salariați), care se așteaptă la creșteri în activitatea economică și în veniturile din vânzări, și la o creștere moderată a numărului de salariați. Statistica privind numărul de noi afaceri înregistrate în primele șapte luni ale anului 2024 relevă o creștere cu 13,2% f-a-p, până la 5,0 mii de unități, fiind totodată cel mai bun rezultat pentru perioada 2019-2024. În același timp, numărul de afaceri închise în lunile ianuarie-iulie 2024 a crescut cu 32%, până la 6,2 mii de unități, ceea ce a rezultat într-un spor negativ de creare de noi afaceri. Totuși, rezultatele din anul 2023 și, în special, cele din 2024 sunt influențate și de faptul că, urmare a modificărilor legislative[17], și gospodăriile țărănești (GȚ) au devenit pasibile de prevederile Legii nr. 220/2007 privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali. Totodată, modificările în cauză prevăd rigori mai stricte și mai clare privind activitatea gospodăriilor țărănești , excluzându-le pe cele inactive sau cele care nu corespund prevederilor legii. De exemplu, din cele 6,2 mii de întreprinderi închise în ianuarie-iulie 2024, 2,7 mii au fost GȚ. În același timp, ultimele date disponibile[18] arată că țara continuă să aibă un nivel al inițiativei antreprenoriale inferior statelor din regiune. Astfel, în Republica Moldova sunt create, în medie, 3,1 întreprinderi la 1000 de locuitori cu vârsta aptă de muncă (15-64 ani), ceea ce este mult sub media statelor din Europa Centrală și a Țărilor Baltice (5,1).

Figura 3.

Structura numărului de întreprinderi după grupe de activități economice, 2023

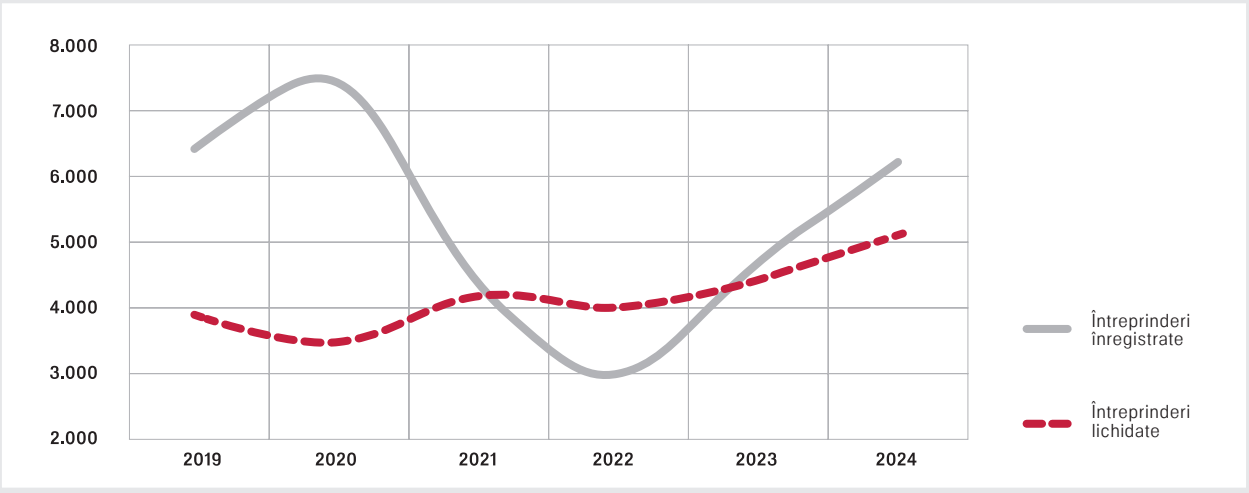

Sursa: Agenția Servicii Publice. Notă: ca urmare a modificărilor legislative, începând cu anul 2023, gospodăriile țărănești sunt, de asemenea, incluse în statistica privind crearea și lichidarea întreprinderilor.

16 https://statistica.gov.md/ro/tendinte-in-evolutia-activitatii-economice-in-trimestrul-iii-2024-9557_61413.html
17 Modificările din anul 2023 la Legea nr. 1353 privind gospodăriile țărănești (de fermier), https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135665&lang=ro#
18 https://data.worldbank.org/indicator/IC.BUS.NDNS.ZS

Agricultură

După un 2023 cu o conjunctură a pieței în mare parte defavorabilă, în 2024 fermierii au de gestionat în continuare presiunile prețurilor mai mici, la pachet cu recolte inferioare anului trecut.

După o recoltă record în 2021, cu o majorare a indicelui producției agricole de 58,0% f-a-p, intemperiile din 2022 au condiționat o reducere a volumului producției agricole cu 29,2% f-a-p, în timp ce anul 2023 a adus o revenire a producției agricole cu 24,5% f-a-p. Pornind de la prognozele agrometeorologice, datele ministerului de ramură și ale asociațiilor de profil, pentru anul 2024 se așteaptă o reducere a volumului producției agricole de circa 10-15%. Scăderea va fi condiționată, în special, de recoltele mai mici de cereale, floarea soarelui, struguri și mere, dar va fi atenuată ușor de majorarea producției animaliere. Condițiile de piață defavorabile, care au început în a doua jumătate a anului 2022, își găsesc reflectare și în rapoartele financiare ale întreprinderilor din sectorul agricol, care în anul 2023 au raportat o scădere a vânzărilor de 8,6%, în tandem cu o creștere de 9,6% a costului vânzărilor. Chiar dacă, pe parcursul ultimului an, fermierii au parte de o reducere a costurilor la pesticide și îngrășăminte (cu circa 30%) sau a celor de finanțare, din cauza scăderii continue a prețurilor situația rămâne complicată și în prima jumătate a anului 2024. De exemplu, datele fermierilor care gestionează suprafețe de peste 50 ha arată că, în Tr. II 2024, prețurile medii de vânzare au scăzut cu 16% la cereale, cu 8% la floarea soarelui și cu 33,5% la legume, f-a-p. Anticipările de pe piețele internaționale sunt mai favorabile creșterii de prețuri pentru oleaginoase și cu o doză mai mare de incertitudine în cazul cerealelor. În mod tradițional, și în anul 2023 fluctuațiile producției agricole au fost mai mari în cazul întreprinderilor agricole: +35,3% f-a-p și mai mici în cazul sectorului individual: +10,7% f-a-p, precum și mai mari în cazul producției vegetale: +36,2% f-a-p și mai mici în cazul producției animaliere, care a rămas în zona de descreștere: -1,6% f-a-p. În pofida șocurilor climatice tot mai frecvente, structura culturilor anuale continuă să fie dominată de porumb, grâu și floarea soarelui - culturi cu valoare adăugată redusă, care în 2023 au constituit 78,8% din suprafața însămânțată: Și această proporție se menține an de an fără devieri notabile. În același timp, culturile cu valoare adăugată potențial mai mare - precum legumele, cartofii sau etero-oleaginoasele - rămân cu ponderi reduse. Aceasta, deoarece respectivele culturi rămân în mare parte o preocupare a sectorului individual, nefiind atractive sectorului corporativ din cauza nevoii mai mari de forță de muncă, dar și a lipsei unor stimulente diferențiate în raport cu celelalte culturi. În cazul producției animaliere se constată o scădere pentru al șaptelea an consecutiv. Situația este generată de reducerea bazei de producere, și anume, a efectivului de animale din cadrul gospodăriilor populației. În același timp, este dătătoare de speranță accelerarea dinamicii efectivului de animale din cadrul întreprinderilor agricole - situația de la 1 iulie 2024 față de 1 iulie 2023 fiind după cum urmează: bovine +8,7%, porcine +13,4%, ovine și caprine +34,7%, păsări +17,5%.

Industrie

Pe fondul unor presiuni de competitivitate în creștere, ponderea industriei în PIB a atins minime istorice.

Anii 2022 și 2023 au fost marcați de două scăderi succesive ale volumului producției industriale - de -5,1% f-a-p, respectiv -3,6% f-a-p. Diminuarea în producere este rezultatul unui cumul de factori, printre care se numără seceta; contractarea cererii externe ca urmare a reformatării lanțurilor valorice din cauza crizei de securitate, cuplată cu deficitul în creștere de forță de muncă; stagnarea în construcții sau resursele energetice mai scumpe. Domeniile în care s-au redus cel mai mult volumele de producție în anul 2023 f-a-p au fost: Fabricarea articolelor de îmbrăcă-

minte (-16,8%), Fabricarea autovehiculelor, a remorcilor si semiremorcilor (-13,2%), Industria alimentară (-10,7%) și Fabricarea de mobilă (-9,6%). Pentru 2024, conform rezultatelor din prima jumătate a anului curent, indicele de volum al producției industriale a consemnat o creștere modestă de 0,7% f-a-p. Aceasta e, datorată preponderent ramurilor asociate sectorului de construcții și infrastructurii: Industria metalurgică (+45%), Industria construcțiilor metalice (+28,7%), Fabricarea de mobilă (+26,2%) și Industria extractivă (+4,7%). Pentru a doua jumătate a anului curente sunt premise ca indicele volumului producției industriale să mențină tendința de creștere, în special din contul revenirii industriei alimentare, dar și al bazei de comparație joase.

Situația generală din industrie este una complicată, în condițiile în care cota în PIB din anul 2023 a atins minimul istoric de 11,2%, iar în ultimii doi ani în sector sunt cu 3,2 mii mai puține locuri de muncă (-3,2%).

Disiparea treptată a avantajului forței de muncă ieftine și a resurselor energetice mai mici ca preț scoate în vileag problemele de subdezvoltare tehnologică și de organizare eficientă a proceselor. Prețurile de ieșire din fabrici a produselor relevă o scădere medie de 0,5% f-a-p a prețurilor în industria prelucrătoare, în ianuarie-iulie 2024 (figura 4), Aceasta a avut loc din contul scăderii cu 2,4% a prețurilor pentru livrările interne, în condițiile în care livrările pentru export au fost, în medie, cu 2,2% f-a-p mai scumpe. Tendința dată denotă, în mare parte, o aliniere la evoluția inflației, dar și arată o atenuare a presiunii costurilor asupra producătorilor locali.

Figura 4.
Indicii prețurilor din industria prelucrătoare în funcție de piața de desfacere în ianuarie-iulie, f-a-p, %

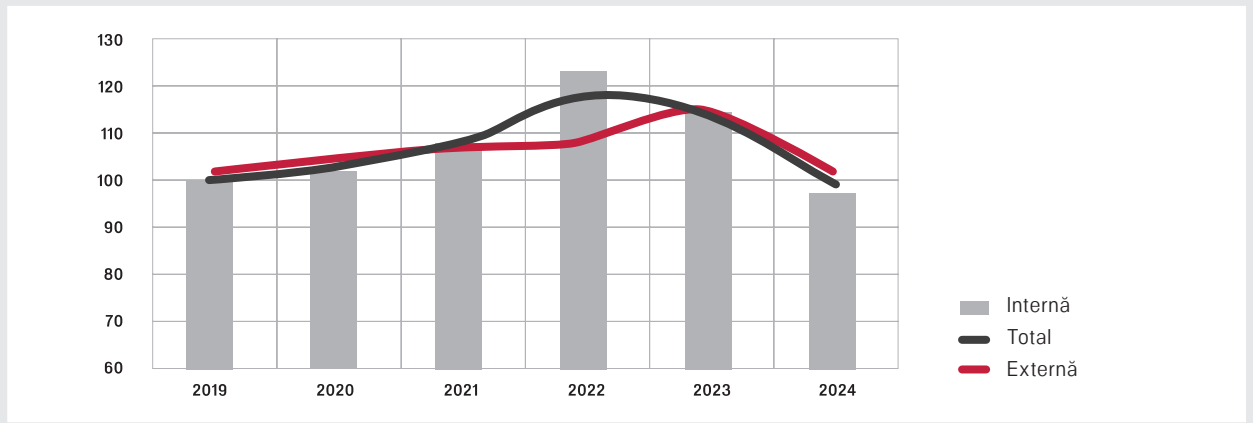

Sursa: Calculele autorului în baza datelor Biroului Național de Statistică

Servicii

Sectorul serviciilor reprezintă principala sursă de creștere economică pentru anul 2024, odată cu revenirea comerțului retail și a construcțiilor, dar și a expansiunii continue a sectoarelor IT și HoReCa.

Rezultatele din prima jumătate a anului curent relevă o creștere modestă a cifrei de afaceri din comerțul cu ridicata (+1,7% f-a-p) și o creștere robustă a cifrei de afaceri din comerțul cu amănuntul (+16,3% f-a-p). Această dinamică depășește cu mult rata inflației din ianuarie-iunie 2024 - 3,9% - și vădește o recuperare a puterii de cumpărare a populației. În același timp, sectorul HoReCa a consemnat, în primele șase luni ale anului, o creștere nominală a vânzărilor de 31% în partea de facilități de cazare și de 21% în partea de restaurante, după creșteri de 26%, respectiv 31% în anul 2023. De altfel, în 2023, numărul de turiști în facilități de cazare a depășit nivelul de dinainte de pandemie, iar ponderea industriei ospitalității în PIB a crescut de la

1% în 2019 la 1,6% în 2023. De facto, sectorul dat a reușit să revină după pandemie cu un salt calitativ superior. În sectorul de transport, parcursul pasagerilor în ianuarie-iunie 2024 a crescut cu 9,1%, în special din contul transportului avia, ca urmare a extinderii itinerarului de rute accesibile, în timp ce volumul și parcursul mărfurilor transportate s-a majorat cu 8,2%, respectiv 1,4%. Cel mai mult a fost afectat sectorul feroviar, unde parcursul mărfurilor s-a redus cu peste 1/3. În condițiile în care infrastructura feroviară se află într-o stare mai mult decât precară, reflectând deficitul de investiții de zeci de ani, redresarea acestui sector nu este posibilă decât cu intervenția Guvernului. După doi ani de scăderi a volumului de lucrări de construcții efectuate (-15,1% f-a-p în 2022 și -3,0% f-a-p în 2023 în prețuri comparabile), sectorul dă semne de revenire cu o creștere reală de 4,2% în prima jumătate a anului f-a-p, care a fost generată preponderent de majorarea volumului de lucrări din sectorul rezidențial (+6,7%). Odată cu modificările operate la Programul guvernamental „Prima casă", implicit costurile reduse de finanțare, este de așteptat să crească și cererea pentru apartamente. În contextul dat, devine și mai critică importanța conlucrării dintre autorități și crearea unei viziuni de dezvoltare a zonelor rezidențiale din municipiul Chișinău și zonele adiacente. Aceasta poate contribui la dezvoltarea sectorului de construcții, dar și la evitarea creșterii excesive a prețurilor la locuințe. Sectorul IT continuă să reprezinte o sursă de creștere. Exporturile de servicii IT au ajuns la 580 de milioane USD în anul 2023, ceea ce este de 5,7 ori mai mult raportat la anul premergător deschiderii Moldova It Park - 2017. Tendința ascendentă se va menține și în anul curent, având în vedere faptul că în lunile ianuarie-iunie cifra de afaceri a companiilor din această industrie a crescut cu circa 12,5%.

Investiții

Revenirea sectorului de construcții rezidențiale, dar și efortul continuu al firmelor pentru retehnologizare și automatizare, au permis readucerea pe plus a investițiilor în anul 2024.

După ce recesiunea și inflația rampantă din anul 2022 au condiționat o scădere a investițiilor de 11,9% (în prețuri comparabile), anul 2023 a semnificat stagnare din punct de vedere investițional cu o reducere de 1% f-a-p. În 2023, cel mai mult au avut de suferit investițiile în clădiri nerezidențiale (-28,2% f-a-p) și în construcții inginerești (drumuri, căi ferate, poduri, stadioane etc.), cu -7,6% f-a-p. Pe forme de proprietate, în 2023 au scăzut, în special, investițiile efectuate de către companiile cu capital străin (-33,6% f-a-p) și cele private locale (-3,3% f-a-p), în timp ce investițiile publice au crescut cu 12,8% f-a-p. Rezultatele pentru prima jumătate a lui 2024 relevă o majorare de 1,7% f-a-p. Majorarea investițiilor în primele șase luni ale anului curent este asociată cu revenirea sectorului de construcții - investițiile în clădiri rezidențiale au reprezentat +19,7% f-a-p, iar în terenuri +12,9% f-a-p -, dar și cu efortul continuu al companiilor de a investi în mașini și utilaje (+6,4% f-a-p) și în mijloace de transport (+14,7% f-a-p). Pe surse de finanțare, majorarea a fost asigurată preponderent de investițiile efectuate din mijloacele proprii ale firmelor (+13,1% f-a-p), care acoperă circa 67,6% din totalul investițiilor efectuate. În același timp, exceptând resursele din contul Fondului Rutier, în primele șase luni ale anului celelalte surse de finanțare a investițiilor au fost pe minus în prețuri comparabile: credite si împrumuturi interne (-16,5% f-a-p), credite si împrumuturi externe (-56,1% f-a-p), dar și bugetul de stat (-13,6% f-a-p) și bugetele locale (-10,7% f-a-p). Per general, pentru a doua jumătate a anului curent se anticipează o dinamică pozitivă a investițiilor în active imobilizate. Aceasta se va produce, în mare parte, din contul intensificării eforturilor investiționale ale sectorului privat local, inclusiv pe fondul continuării reducerii costurilor de finanțare. Prin contrast, investițiile publice, în cel mai bun caz, vor stagna, având în vedere faptul că valoarea cheltuielilor capitale planificate pentru anul 2024 în Bugetul Public Național (BPN) - 10,5 miliarde de lei - este mai mică decât valoarea efectivă a acestora din anul 2023 (11,9 miliarde de lei).

Analiza principalelor tendințe și evoluții privind sectorul financiar

Sectorul bancar rămâne stabil și rezilient, dar, în pofida relaxării politicii monetare, nivelul de intermediere financiară rămâne încă mediocru.

Conform situației de la 31 iulie 2024, rata fondurilor proprii pe sectorul bancar a înregistrat valoarea de 28,3%, în descreștere cu 1,6 p.p. de la începutul anului, fiind totodată cu mult peste limita minimă de 10%, prevăzută în legislație. Scăderea indicatorului se explică, înainte de toate, prin permisiunea acordată băncilor de a distribui dividende. Indicatorul de acoperire a necesarului de lichiditate (LCR[19] depășește 295%, în condițiile în care valoarea minimă a acestuia este fixată la 100%. Ca urmare a atenuării multiplelor crize, calitatea portofoliului de credite pe sectorul bancar s-a îmbunătățit. Astfel, în anul 2023, cota creditelor neperformante s-a diminuat cu 0,9 p.p., până la 5,55%, iar de la începutul anului - cu încă 1 p.p., până la valoarea de 4,51% consemnată în iulie 2024. Totodată, întețirea intermedierii financiare, care era de așteptat odată cu revenirea inflației în parametrii țintiți de BNM, nu s-a produs. Astfel, raportul Credite/Depozite a scăzut de la 0,65 în 2022 la 0,56 în 2023, iar de la începutul anului curent progresul în acest sens este unul neglijabil, cu o creștere de până la 0,58 în iulie 2024. Nivelul de intermediere rămâne sub potențialul său inclusiv față de nivelul istoric de 0,81, consemnat în anul 2013, deși parametrii spre care trebuie să se țintească sunt și mai mari. Sectorul bancar rămâne dominant în arhitectura sistemului financiar, cu o pondere în creștere de 0,9 p.p., până la 87,8% în anul 2023. Acest monopol cvasitotal și prezența unui model de business care le aduce băncilor renta așteptată sunt printre factorii-cheie ce inhibă dezvoltarea altor segmente ale sectorului financiar. În același timp, nivelul de penetrare a sistemului financiar în economie a fost în ușoară creștere, activele acestuia raportate la PIB fiind, în anul 2023, de 58,4%, în creștere cu 2,9 p.p. f-a-p. Sub aspect legislativ și instituțional, cele mai importante evenimente din perioada analizată sunt preluarea integrală, de către Comisia Națională a Pieței Financiare (CNPF), a mandatului de protecție a consumatorilor de servicii financiare, dar și depunerea dosarului și semnarea de către BNM a cererii de aderare a Republicii Moldova la Zona Unică de Plăți în Euro (SEPA).

Băncile atrag depozitele la minime istorice și înregistrează cele mai mari marje dintre ratele efective aferente soldurilor de credite și de depozite din, cel puțin, ultimii zece ani.

După o creștere de doar 5,9% f-a-p a volumului de credite noi acordate în 2022, și anul 2023 a adus o majorare modestă, de 8,0%. Aceasta a fost susținută, în mare parte, de recuperarea în volumul debursărilor către populație - în creștere cu 30,5% f-a-p -, în timp ce creditarea persoanelor juridice aproape că a stagnat în 2023, cu o creștere marginală de 2,9% f-a-p. Rezultatele pentru primele șapte luni ale anului curent relevă o creștere de 27,6% a volumului de credite noi acordate pe sectorul bancar. Astfel, în ianuarie-iulie, creditarea afacerilor în monedă națională a crescut cu 43,0% f-a-p, în timp creditarea în valută a scăzut cu 3,3%. De vină este micșorarea semnificativă a ratelor la creditele în lei, dar și menținerea de către BNM a unei diferențe mai mari (de zece puncte procentuale) dintre norma rezervelor minime obligatorii în monedă națională față de cea în valută. Totodată, în același interval de timp, creditarea populației a consemnat o creștere de 68,6% f-a-p, inclusiv +48,6% f-a-p pentru creditele de consum și de 2,6 ori mai mult pentru debursările de credite imobiliare. De asemenea, valoarea creditelor noi acordate pentru firme în ianuarie-iulie 2024 a crescut cu 15,5%. Trebuie să menționăm că modificările recente, operate la Programul guvernamental „Prima casă”[20] includ, printre altele, și creșterea raportului dintre rata lunară la credit (toate plățile

19 *Calculat ca raportul dintre rezerva de lichidități/ieșirile nete de lichidități în decursul unei perioade de criză de 30 de zile.*

20 *https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/2732-prima-cas%C4%83-plus-un-program-social-bancar-imobiliar-sau-electoral?-analiza-oportunit%C4%83%C8%9Bilor-%C8%99i-riscurilor-programului&category=7*

aferente creditului) și veniturile nete de la 50 la 70%, ceea ce reprezintă o derogare de la principiile creditării responsabile impuse de BNM, unde rata dată constituie 40%, iar pentru cei cu venituri mai mari poate ajunge la 55%. Acest fapt poate conduce la creșterea și mai mare a prețurilor la locuințe, dar și la riscul de supra-îndatorare a populației, deoarece creditarea pentru achiziția de imobil deja se află la ritmuri de creștere înalte (de 2,6 ori în primele șapte luni ale anului f-a-p). Urmare a relaxării substanțiale a politicii monetare de către BNM, băncile au coborât dobânzile cu care atrag depozitele la minime istorice. În luna iulie 2024, rata medie la depozitele noi atrase a coborât pentru prima dată sub pragul de trei la sută (2,99%). Un comportament cu totul diferit e manifestat însă în cazul creditelor noi acordate. Astfel, rata medie la creditele noi acordate pe sectorul bancar în luna iulie 2024 a constituit 8,82%, ceea ce este cu 2,04 p.p. mai mult comparativ cu minimul istoric raportat de bănci în luna august 2021. Drept urmare, în luna iunie 2024, băncile au înregistrat o diferență dintre ratele nominale medii ponderate ale dobânzilor aferente soldurilor creditelor și depozitelor de 5,59 puncte procentuale, reprezentând cea mai mare marjă consemnată de când există date statistice pentru acest indicator (ianuarie 2013).

Figura 5.

Diferența dintre rata medie la creditele noi acordate și depozitele noi atrase, p.p.

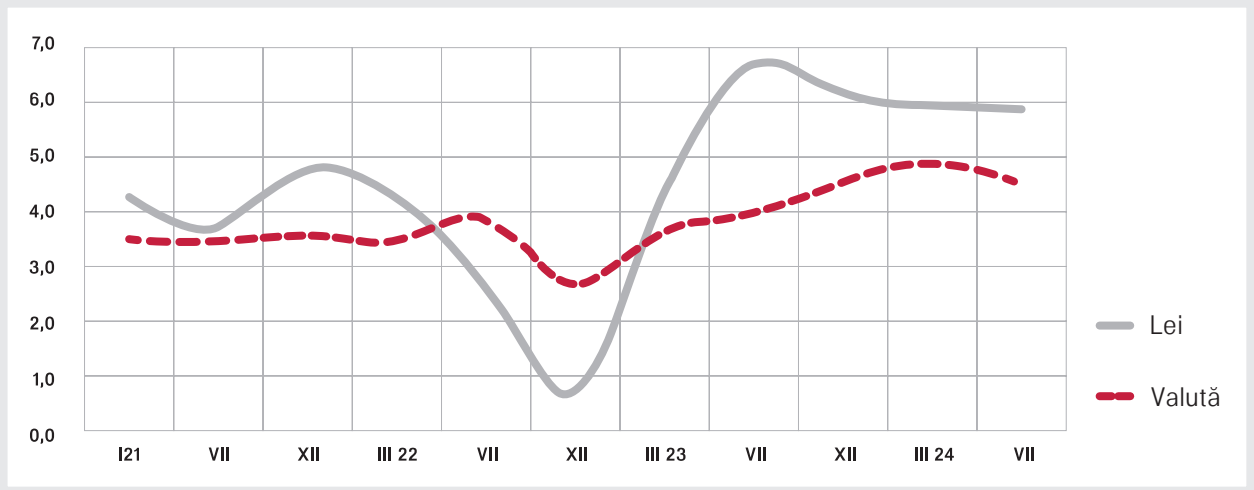

Sursa: Calculele autorului în baza datelor BNM

Analiza principalelor tendințe și evoluții privind mediul de afaceri

Ratingurile internaționale relevă îmbunătățirea continuă a percepțiilor privind nivelul de corupție din țară, dar și înrăutățirea nivelului de libertate economică.

Republica Moldova rămâne printre performerii ultimelor ediții ale Indicelui de Percepere a Corupției realizat de Transparency International[21], cu o creștere de zece puncte în perioada 2019-2023 și cu un salt în clasament de la locul 120 la 76 în anul 2023. Chiar dacă Transparency International punctează[22] că „prin eforturile persistente de consolidare a democrației, a luptei împotriva corupției și a statului de drept, Moldova își continuă îmbunătățirea constantă în clasament”, același raport statuează că „țara mai are un drum lung de parcurs până când va dispune de un cadru anticorupție extrem de eficient, după cum indică deficiențele autorităților sale specializate în combaterea corupției și a problemelor legate

21 https://www.transparency.org/en/cpi/2023/index/mda
22 https://www.transparency.org/en/news/cpi-2023-eastern-europe-central-asia-autocracy-weak-justice-systems-widespread-enabling-corruption

de asigurarea integrității funcționarilor aleși". De asemenea, sunt nuanțate și influențele de lobby ale diferitelor grupuri de interese, menționându-se că „țara trebuie să protejeze mai bine procesul de elaborare a politicilor împotriva influențelor nejustificate". În același timp, ediția pentru anul 2023 a Indicelui Global pentru Inovații[23], care se bazează pe șapte piloni - Infrastructură, Sofisticarea afacerilor, Capital uman și cercetare, Sofisticarea pieței, Cunoștințe și output-uri tehnologice, Output-uri creative, Instituții -, plasează Republica Moldova pe locul 60 din 132 de economii analizate, cu o scădere de patru poziții în clasament. Analiza datelor[24] arată că, raportat la PIB, țara înregistrează rezultate peste așteptări pentru nivelul său de dezvoltare. Totodată, raportul subliniază că Republica Moldova produce mai multe rezultate inovatoare față de nivelul său de investiții în inovare. Chiar și așa, cea mai mare provocare rămâne transpunerea inovațiilor la nivel de firmă. Or, cercetarea privind rezultatele activității de inovare a întreprinderilor în Republica Moldova în anii 2021-2022[25] arată că ponderea întreprinderilor inovatoare în totalul de întreprinderi constituie doar 11,4%. Aceasta în condițiile în care, la nivelul statelor UE, mai mult de una din două firme se numără în respectiva categorie. De asemenea, în ediția din anul 2024 a Indicelui Libertății Economice, realizat de Heritage Foundation, scorul Republicii Moldova este de 57,1[26], țara clasându-se pe poziția 99 la nivel mondial. De facto, în acest context, Republica Moldova este în declin pentru al treilea an consecutiv. Comparativ cu ediția de anul trecut, ea a pierdut încă 1,4 puncte, rămânând astfel în categoria statelor „Mai mult nelibere". Potrivit raportului, „progresele înregistrate în ceea ce privește buna gestionare macroeconomică și îmbunătățirea climatului antreprenorial au fost inegale", iar statul de drept slab subminează perspectivele unei dezvoltări economice mai semnificative și mai dinamice pe termen lung. De asemenea, studiul menționează că Moldova a adoptat unele reforme de reglementare, însă birocrația și lipsa de transparență continuă să îngreuneze înființarea și funcționarea întreprinderilor private. Scorul în scădere din ediția 2024 a raportului a fost influențat și de diminuarea, față de anul trecut, a patru din cei 12 indicatori care formează libertatea economică, și anume: Eficacitatea judiciară, Reziliența fiscală, Libertatea monetară și Cheltuielile publice. În același timp, Republica Moldova este performeră în ceea ce privește asigurarea egalității de gen, țara ocupând locul 13 din 146 de state în ediția 2024 a Indicelui global al egalității de gen[27]. Indicele în cauză este elaborat anual de Forumul Economic Mondial și analizează situația actuală și evoluția egalității de gen pe patru dimensiuni-cheie: i) participare economică și oportunități, ii) rezultate educaționale, iii) sănătate și supraviețuire, și iv) abilitare politică. Din cele patru grupe de indicatori, Moldova performează cel mai bine la capitolul participare economică și oportunități (locul cinci în clasament), în timp ce raportat la celelalte trei grupe se află pe locurile 37-40. În pofida poziționării bune în clasament, femeile continuă să reprezinte o minoritate în cadrul comunității de afaceri (în medie, una din trei afaceri este condusă de femei), cu rezerve de creștere importante, în condițiile în care acestea constituie peste jumătate din totalul populației rezidente a țării. Obstacole cum ar fi nivelul scăzut de capital inițial și de finanțare bancară, precum și lipsa de timp determină femeile să înceapă afaceri, în medie, de două ori mai mici decât bărbații. Acest fapt le dezavantajează, ceea ce are consecințe într-un nivel mai scăzut al profitabilității (cu circa 60%) și al productivității (cu circa 18%)[28].

Pe lângă riscul de securitate generat de agresiunea rusă în Ucraina, percepția investitorilor străini față de Moldova este șubrezită și de unele decizii discreționare și puțin argumentate ale Guvernului, dar și de lipsa de stabilitate a regulilor de joc, setate prin legislație.

Ieșirea, la finele anului 2023, din starea de urgență - așa cum a fost recomandat și în Raportul de Stare a Țării de anul trecut - este salutabilă. Și asta pentru că, dată fiind puterea discreționară majoră de care dispune Guvernul în contextul dat, stare

23 https://www.wipo.int/documents/d/global-innovation-index/docs-en-wipo-pub-2000-2023-en-main-report-global-innovation-index-2023-16th-edition.pdf
24 https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2023/md.pdf
25 https://statistica.gov.md/ro/rezultatele-activitatii-de-inovare-a-intreprinderilor-in-republica-moldova-in-an-9794_60858.html
26 https://www.heritage.org/index/pages/country-pages/moldova
27 https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2024/digest/
28 https://ivcmoldova.org/wp-content/uploads/2023/05/4.-Acces-finantare_femei-in-afaceri.pdf

de urgență generează un grad mai înalt de insecuritate din perspectiva asigurării dreptului la proprietate. În același timp, folosirea Consiliului pentru promovarea proiectelor investiționale de importanță națională drept vehicul pentru contracararea unor potențiale amenințări de securitate sau de protejare a spațiului informațional este cel puțin discutabilă, mai ales dacă e să ținem cont de dovezile limitate enunțate de această structură în argumentarea propriilor decizii. O altă măsură ce deraiază de la principiile unei economii libere, dar și lovește în industria alimentară a țării, este licențierea provizorie a importurilor de cereale și oleaginoase. Această măsură a fost introdusă la presiunea unor asociații de fermieri, inițial prin intermediul Comisiei Situații Excepționale (CSE) în octombrie 2023[29], apoi, ,în iulie 2024[30], a fost legiferată în Parlament până la sfârșitul anului curent, cu posibilitatea extinderii cu încă un an. Măsura dată deja a produs efecte nefaste prin ratarea unor exporturi de produse cu valoare adăugată, precum ulei de floarea soarelui și alcool, în favoarea exporturilor de materii prime. Pe lângă aceasta, măsura vulnerabilizează țara în raport cu respectarea rigorilor Organizației Mondiale a Comerțului. În perioada dată, stabilitatea și predictibilitatea actelor normative a rămas problematică. Drept exemple elocvente în acest sens servesc legile ce reglementează parteneriatul public-privat și concesiunile. În pofida numeroaselor vulnerabilități ale proiectului de modificare a Legii cu privire la parteneriatul public-privat și a Legii cu privire la concesiunea de lucrări și servicii, care mai curând înrăutățește decât îmbunătățește cadrul existent[31], la 14 iulie 2023 Parlamentul Republicii Moldova a aprobat Legea nr. 193 prin care a modificat Legea nr. 179/2008 (cu privire la PPP) și Legea 121/2018 (cu privire la concesiuni). Totodată, la doar cinci luni de la aprobarea Legii cu privire la PPP, ministerul de ramură (MDED) anunță public inițierea unui nou proiect de modificare a acestui act normativ[32]. În mod similar s-a procedat în cazul Legii nr. 121/2018 cu privire la concesiunile de lucrări și servicii. La doar o lună de la publicarea legii care operează modificările la acest act normativ, MDED anunță intenția de elaborare a unui nou proiect de lege privind modificarea lui[33]. Asemenea abordări afectează grav predictibilitatea și încrederea mediului de afaceri în parteneriatul public-privat în calitate de instrument investițional.

În perioada analizată s-au făcut progrese notabile în digitalizarea serviciilor publice și în dezvoltarea comerțului online.

În anul 2023, MDED a elaborat o platformă ce are drept scop monitorizarea și informarea publicului larg despre serviciile publice pentru antreprenorii din Republica Moldova. Conform datelor MDED, în țară există 463 de servicii publice pentru antreprenori, oferite de 43 de instituții publice (ministere, agenții, inspectorate, servicii și centre specializate etc.). Din ele, 273 sunt deja digitalizate, ceea ce reprezintă 59% din numărul total sau cu circa 20 de p.p. mai mult față de un an și jumătate în urmă. Totodată, lansarea aplicației mobile EVO îmbunătățește interacțiunea digitală dintre cetățeni și stat. Pe partea de comerț online se atestă o extindere a infrastructurii aferente cu o dublare, în ultimii trei ani, a numărului de platforme de comerț electronic[34] - de la 584 în anul 2021 la 1199 în anul 2023. Nu în cele din urmă, lansarea sistemului de plăți Moldova Instant Achitări (MIA) - inițial pentru transferuri P2P, dar în viitorul apropiat și cu aplicabilitate pentru afaceri - va aduce reduceri de costuri pentru micii antreprenori și va contribui la extinderea plăților fără numerar.

29 https://maia.gov.md/sites/default/files/147_11.10.2023.pdf
30 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=144100&lang=ro
31 https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/2557-parteneriate-cu-bucluc-analiza-proiectului-de-modificare-a-legii-ppp
32 https://particip.gov.md/ro/document/stages/anunt-privind-initierea-elaborarii-proiectului-de-lege-privind-modificarea-legii-nr1792008-cu-privire-la-parteneriatul-public-privat/11958
33 https://particip.gov.md/ro/document/stages/anunt-privind-initierea-procesului-de-elaborarea-a-proiectului-de-lege-privind-modificarea-legii-nr1212018-cu-privire-la-concesiunile-de-lucrari-si-concesiunile-de-servicii/11145
34 Soluție software ce permite acceptarea cardurilor de plată în mediul online.

Recomandări de politici

Abordarea strategică a tuturor domeniilor de dezvoltare economică.

Deși recent Guvernul a aprobat Strategia națională de dezvoltare economică 2030[35], aceasta nu acoperă unele domenii importante din mandatul Ministerului Dezvoltării Economice și Digitalizării. Este vorba, în special, de comerțul intern (deși acest subiect naște constant numeroase dezbateri, cum ar fi subiectul asigurării pe raft a minimum 50% din spațiu pentru producție autohtonă), infrastructura calității, supravegherea pieței sau protecția consumatorului. Așa cum aceste domenii nu sunt acoperite nici de alte documente de planificare strategică, dar au o importanță semnificativă inclusiv în contextul alinierii la standardele europene, este critic ca ele să fie ancorate într-o viziune asumată a statului, cu ținte clare unde dorește să se ajungă.

Elaborarea unor instrumente de garantare pentru exportatori.

Lipsa unor instrumente de garantare pentru export și de asigurare a fluxului de lichidități reprezintă constant constrângeri majore și oportunități ratate pentru exportatori. Această situație rezultă, în special, din sectorul financiar slab diversificat, din finanțările scumpe, dar și din sistemul de drept deficitar care, de exemplu, inhibă posibilitatea ca Moldova să fie parte din circuitul companiilor de factoring internațional. După invazia rusă în Ucraina și încadrarea țării noastre într-o zonă mai mare de risc, presiunea pe cash flow-uri pentru exportatori a crescut. Pe de o parte, furnizorii sunt mai puțin dispuși să vândă în rate, iar pe de altă parte, cumpărătorii tot mai des solicită să plătească pentru livrări într-o perioadă mai îndelungată. Bunăoară, companiile din industria ușoară, care lucrează în lohn, se confruntă cu condițiile cumpărătorilor de a achita serviciile prestate în termen de 60-90 de zile, situație care până al războiul din Ucraina era destul de rar întâlnită. În acest context, este de consemnat și problema apărută odată cu adoptarea noului Cod Vamal, care stipula obligativitatea unei garanții pentru taxe vamale și TVA aplicabile materiei prime importate în regim de perfecționare activă. Ulterior, Parlamentul a modificat noul Cod Vamal[36], amânând aplicarea acestei prevederi până în anul 2027. Reieșind din aceste aspecte, sprijinul statului prin dezvoltarea și implementarea unor mecanisme de garantare devine extrem de important.

Consolidarea rolului și a impactului măsurilor active de ocupare în vederea atenuării dezechilibrelor dintre cererea și oferta pe piața muncii.

În ultimii trei ani, se constată că statul urmărește ca portofoliul de suport pentru piața muncii să fie direcționat mai puțin pentru măsurile pasive (de exemplu, condiționarea dreptului la ajutor social prin eforturile de găsire a unui loc de muncă) și mai mult pentru măsurile active. Pentru perioada următoare, se recomandă o mai mare concentrare pe evaluarea constantă a portofoliului de măsuri active, pe evidențierea celor mai critic necesare măsuri de ocupare, dar și pe acoperirea financiară corespunzătoare.

Accelerarea internaționalizării universităților din Republica Moldova și extinderea învățământului dual.

Datele din balanța de plăți arată, în ultimul deceniu, o creștere a exporturilor de servicii de instruire - de la 34,8 mln. USD în 2013 la 81,5 mln. USD în anul 2023. Această creștere este generată preponderent de Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie. Ținând cont de tendințele de emigrare a populației, accelerarea internaționalizării universităților moldovenești este benefică atât pentru menținerea sustenabilității mediului universitar, cât

35 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143524&lang=ro
36 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143425&lang=ro

și pentru atenuarea problemelor asociate cu piața muncii. La același capitol al învățământului superior și al apropierii acestuia de nevoile pieței muncii se înscrie extinderea și instituționalizarea învățământului dual și pentru ciclul I al învățământului universitar. De asemenea, în ideea alinierii produselor educaționale la nevoile pieței muncii, se recomandă corelarea finanțării instituțiilor de învățământ profesional-tehnic cu rata de angajare a absolvenților acestor instituții.

Consolidarea încrederii businessului în stat ca partener de afaceri, prin curmarea practicilor de intervenții frecvente și netransparente la cadrul de reglementare.

În ultimii ani, a continuat șirul de exemple când unele decizii cu impact asupra mediului antreprenorial au fost luate în mod netransparent și/sau cu argumente îndoielnice. Reieșind din deschiderea negocierilor de aderare cu Uniunea Europeană și din necesitatea de sincronizare a legislației naționale la acquis-ul comunitar, nevoia de a implica de o manieră transparentă și cuprinzătoare mediul de afaceri este și mai actuală. Or, implementarea diferitelor directive europene presupune posibilitatea ajustării acestora la condițiile specifice ale țării, iar pentru a minimiza efectele adverse asupra firmelor este nevoie de o interacțiune corectă cu acestea, dar și de investiții în analize competente și pertinente. În caz contrar, există riscul perpetuării schimbărilor în legislație în funcție de conjunctură, al negocierii unor condiții nefavorabile țării noastre dar și al discreditării procesului de integrare europeană a țării noastre.

Aplicarea „principiului rarității" în acordarea subvențiilor în agricultură și prioritizarea activităților și a proiectelor cu impact mai mare.

În ultimii ani, inclusiv după aprobarea noii legi ce reglementează cadrul de subvenționare[37], aria de eligibilitate a diferitelor activități a crescut, iar valoarea cererilor de finanțare depășește și mai mult resursele bugetare disponibile. În condițiile în care, de mai multă vreme, se admite finanțarea cererilor de subvenționare din contul bugetului anului următor, are loc o creștere a arieratelor de la un an la altul. De exemplu, în 2023, au fost depuse cereri de finanțare pentru subvenționarea post-investiție în sumă de 1,31 miliarde de lei, din care, din contul resurselor bugetului de stat pentru anul respectiv, nu a fost finanțat niciun proiect. În consecință, din suma de 1,6 miliarde de lei, alocată în bugetul anului 2024, doar pentru acoperirea cererilor depuse în 2023 urmează a fi alocate 1,31 miliarde de lei (81,8% din total). Această situație, pe lângă faptul că este o derogare de la principiile finanțelor publice, reprezintă și un handicap - mai ales pentru fermierii mici, care sunt nevoiți să aștepte și peste un an de zile pentru a primi subvenția de la stat. În același timp, în percepția publică există tot mai frecvent îndoieli privind impactul scontat al acestor finanțări. Având în vedere contextul dat, se impune revenirea la respectarea rigorilor bugetare, în paralel cu reducerea activităților prioritare eligibile la finanțare. Totodată, în special pentru măsura de subvenționare post-investiții, se impune o abordare mult mai riguroasă în care, dincolo de conformitate, accentul să fie pus pe fezabilitatea economică a proiectelor.

37 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=144143&lang=ro

Tabelul 3.

Principalii indicatori monitorizați privind bunăstarea populației

	2022	2023	2024 *estimat*
Producția agricolă, f-a-p, %	-29.2	24.5	-10
Producția industrială, f-a-p, %	-5.1	-3.4	3
VAB din comerțul cu amănuntul și ridicata, f-a-p, %	-2.1	-3.5	4
Volumul construcțiilor, creștere f-a-p, %	-15.1	-3.0	5
Formarea brută de capital fix, creștere f-a-p, %	-8.6	-1.3	5
Intrări de ISD, creștere f-a-p, %	51.4	-28.8	n.a.
Indicele prețurilor de consum, creștere f-a-p, %	28.7	13.4	5.0
Credite noi acordate, creștere f-a-p, %	5.9	8	30
Depozite noi atrase, creștere f-a-p, %	57.5	-5.2	-15
Rata fondurilor proprii, %	29.5	29.9	n.a.
Ponderea creditelor neperformante în totalul de credite, %	6.4	5.6	n.a.
Indicatorul de acoperire a necesarului de lichiditate (LCR), %	268	282	n.a.
Lichiditatea pe termen lung, %	0.67	0.69	n.a.
Ponderea întreprinderilor inovatoare, %	11,4	n.a.	n.a.
Exportul de bunuri și servicii, f-a-p, %	37.8	-6.5	-5
Importul de bunuri și servicii, f-a-p, %	28.5	-5.9	2
Indicele libertății economice, scor	61.3	58.5	57.1
Indicele Global pentru Inovații, poziția în clasament	56	60	n.a.
Indicelui global al egalității de gen, poziția în clasament	16	19	13

Sursa: Calculele autorului, în baza datelor preluate de pe: http://statistica.gov.md, http://www.bnm.md, https://www.heritage.org/index/

Începând cu a doua jumătate a anului 2023, se înregistrează creșterea consumului final al gospodăriilor casnice, ca urmare a restabilirii veniturilor reale ale populației sub formă de salarii și pensii, însă remiterile reale au continuat să scadă. Dinamica negativă a remiterilor a nivelat efectul creșterii altor venituri asupra indicatorilor sărăciei. Astfel, în 2023, rata sărăciei absolute a rămas aproape neschimbată comparativ cu anul precedent și chiar a crescut ușor: 31,6% (+0,5% față de 2022). Cel mai mult au fost afectate persoanele pentru care principala sursă de venit este activitatea individuală agricolă, familiile cu copii și persoanele cu dizabilități. Creșterea reală a salariilor a determinat o participare mai activă a populației pe piața muncii, însă forța de muncă a continuat să se reducă, în particular din cauza emigrării.

Analiza principalelor tendințe și evoluții

Începând cu a doua jumătate a anului 2023 se înregistrează creșterea consumului final al gospodăriilor casnice, ca urmare a revenirii ritmurilor inflației pe făgașul normal și a restabilirii veniturilor reale ale populației.

Consumul final al gospodăriilor casnice s-a contractat în 2022 (-4,8%, în termeni reali) și în prima jumătate a anului 2023 (-0,7% în T1:23 și -4,4% în T2:23) ca urmare a crizelor multiple (creșterea puternică a prețurilor de consum și majorarea, ca răspuns, a ratelor dobânzii, alături de declanșarea războiului în Ucraina cu întreruperea lanțurilor tradiționale de livrări și plăți). Din a doua jumătate a anului 2023 și în prima jumătate a anului 2024, consumul final al gospodăriilor casnice a început să crească (+1,3% în T3:23, +1,1% în T4:23, +1,6% în T1:24 și +3,7% în T2:24) (figura 6). Creșterea consumului final al gospodăriilor casnice s-a datorat, în prima jumătate a anului 2024, procurării bunurilor (+2,1%, în termeni reali, f-a-p) pe fundalul scăderii ratelor dobânzilor și revigorării creditării de consum. Procurarea serviciilor de către gospodăriile casnice a crescut cu 4,8%, în termeni reali, ca urmare a dinamicii prețurilor: tarifele reglementate la serviciile de încălzire centralizată au scăzut cu 39,5% (iunie 2024/iunie 2023), la gaze naturale - cu 36,6%, la energie electrică - cu 21,2%. În același timp, prețurile la unele servicii au fost în creștere accelerată: pachete de servicii turistice +45,6%; servicii de recreere și sport +27,4%; chiria locuinței +26,2%; servicii stomatologice +19,1%; transport de pasageri +13,3%; servicii pentru întreținerea și repararea locuinței +11,1% etc.

Figura 6.

PIB și consumul final al gospodăriilor populației, Indicii volumului fizic, creștere f-a-p, %

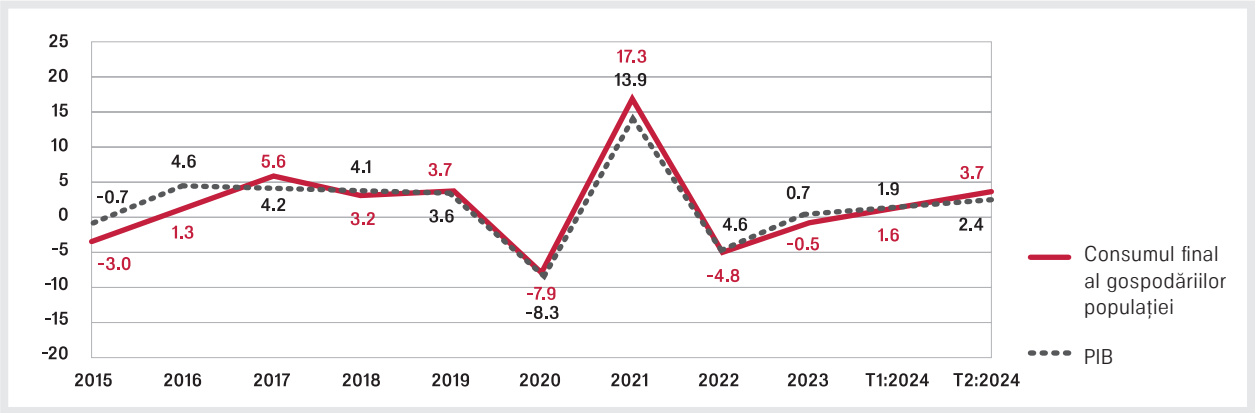

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică

Veniturile reale ale populației sub formă de salarii și pensii au arătat o creștere compensatorie după atenuarea șocului inflaționist, însă remiterile reale primite au continuat să scadă

Începând cu T4:21 și până în T1:23 - deci, pe parcursul unui an și jumătate - câștigul salarial mediu brut real a fost în scădere, salariile nominale crescând mult mai lent decât prețurile de consum (figura 7). Astfel, în anul 2022, indicele câștigului salarial real față de anul 2021 a fost de 90,4%, ceea ce înseamnă că puterea de cumpărare a salariului mediu s-a micșorat cu 9,6%. În anul 2023, câștigul salarial mediu s-a majorat în termeni reali cu 3,1%, iar în prima jumătate a anului 2024 creșterea reală a continuat: +10,0% în T1:24 și +11,6% în T2:24. În T2:24, câștigul salarial mediu brut nominal a constituit 14.069 lei (EUR 735). Pensia medie reală (de vârstă, dizabilitate etc.) a stagnat în anul 2022, apoi s-a majorat cu 4,9% în 2023 față de 2022, cu 11,7% în T1:24 și cu 12,3% în T2:24 față de trimestrele respective ale anului 2023. Spre deosebire de salarii și pensii, remiterile reale primite de populație s-au micșorat în anul 2022 cu 19,7%, iar în anul 2023 trendul descendent a continuat (-17,2%) și nu s-a remediat nici în 2024 (-16,0% în T1:24 și -9,7% în T2:24). Diminuarea remiterilor reale a fost cauzată, în principal, de șocul inflaționist din anul 2022, iar în anii următori - de micșorarea remiterilor nominale în valută, ca urmare a crizei costului vieții și a scăderii cererii de forță de muncă în țările-gazdă.

Figura 7.

IPC și veniturile reale ale populației, creștere f-a-p, %

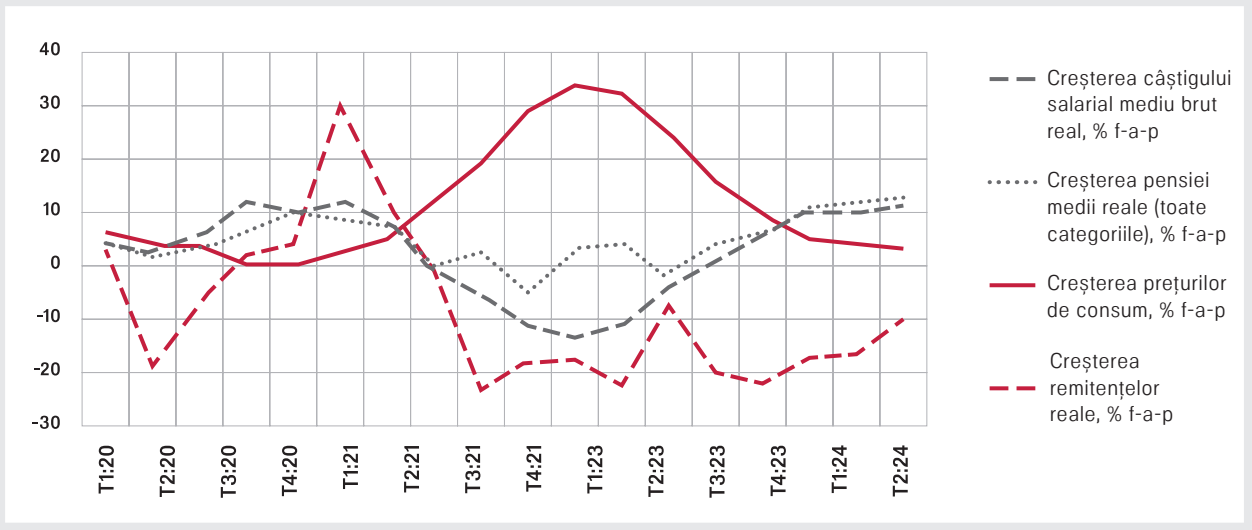

Sursa: Calculele autorilor în baza datelor BNS și BNM

Cu toate că, începând cu anul 2022, pensia medie creștea mai repede decât salariul mediu, rata de înlocuire a salariului prin pensie rămâne în continuare scăzută (sub 30%).

În 2023, rata de înlocuire agregată pentru pensii în UE-27 era de 58% (Bulgaria - 46%, România - 48%, Estonia - 46%, Letonia - 50%, Lituania - 36%, Croația - 35%)[38]. Raportul dintre pensia medie pentru limită de vârstă și minimul mediu de existență s-a îmbunătățit în 2023 comparativ cu anii precedenți, însă pensia a acoperit puțin peste minimul de existență și a rămas în continuare mai mică decât pragul sărăciei absolute[39] (figura 8). Același lucru poate fi spus și despre indemnizația medie lunară pentru îngrijirea copilului. Pensia medie lunară de dizabilitate nu a acoperit nici minimul de existență și a rămas mult sub pragul sărăciei absolute.

38 https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PNP3/default/table?lang=en

39 Pragul sărăciei absolute - valoarea coșului alimentar și nealimentar, calculată ca suma costului consumului alimentar și a cheltuielilor pentru produse nealimentare și servicii ale gospodăriilor care cheltuie pentru alimente o sumă egală cu costul necesarului de consum alimentar. Pentru anul 2023, pragul sărăciei absolute a fost stabilit la 3336,8 de lei lunar.

Figura 8.
Mărimea principalelor tipuri de pensii și indemnizații, lei

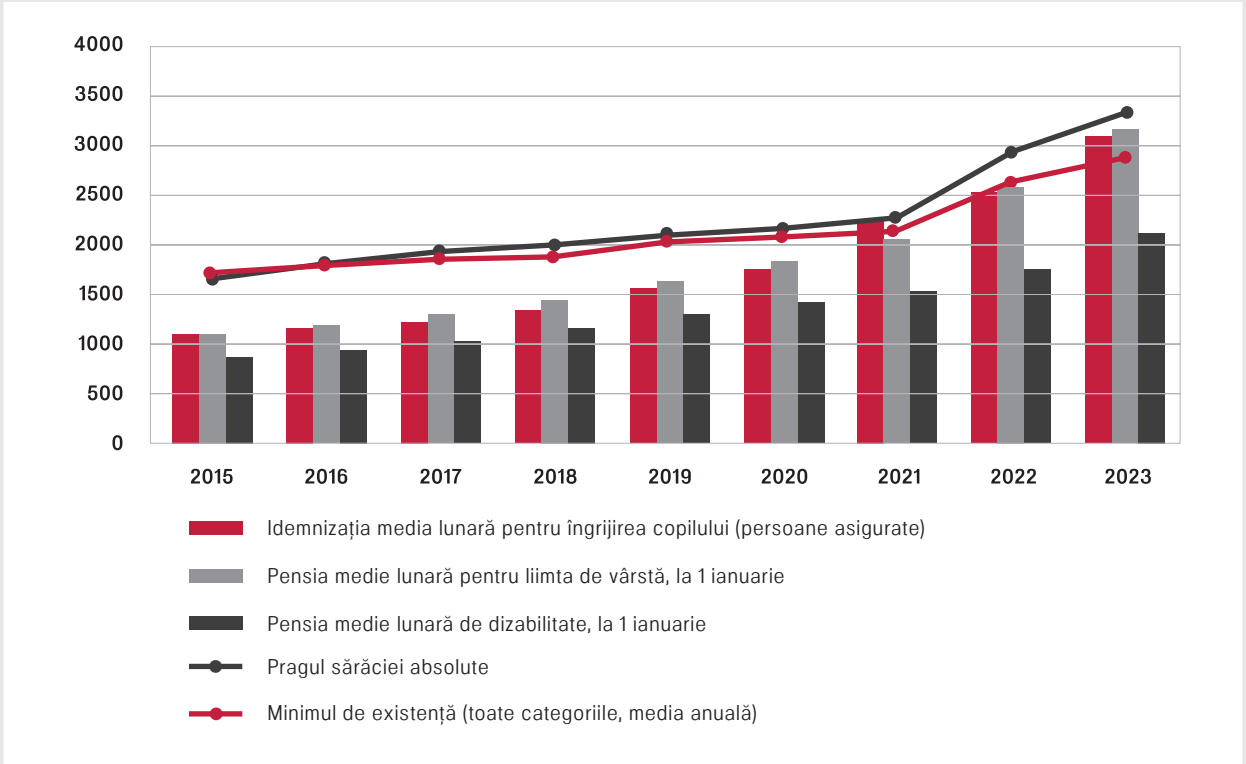

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică

Remiterile reprezintă o sursă importantă de venituri în bugetele gospodăriilor casnice (în medie, în anul 2023, acestea au constituit 11,1% din venituri). Drept urmare, dinamica lor negativă a fost unul dintre factorii importanți care au estompat efectul creșterii altor venituri asupra indicatorilor sărăciei.

În 2023, rata sărăciei absolute (ponderea populației ale cărei cheltuieli de consum sunt inferioare pragului sărăciei absolute, stabilit pentru anul respectiv) a rămas, în total pe țară, aproape neschimbată comparativ cu anul precedent: 31,6% (+0,5% față de 2022). Cu toate acestea, evoluția indicatorilor de sărăcie a fost neuniformă pentru diferite categorii ale populației. Cel mai mult au fost afectate persoanele pentru care principala sursă de venit este activitatea individuală agricolă[40]: dacă, în anul 2022, 42,5% din acești oameni trăiau sub pragul sărăciei absolute, în 2023 această pondere a ajuns la 50,9%. De asemenea, au fost afectate disproporționat familiile cu copii, pentru care rata sărăciei absolute a crescut cu 2,3 puncte procentuale, până la 30,4%. În același timp, situația familiilor fără copii s-a ameliorat, rata sărăciei absolute scăzând în cazul acestora cu 1,2 p. p., până la 32,7%[41]. Pentru persoanele cu studii medii incomplete riscul de sărăcie a crescut cu 5,7 p. p. și a ajuns la 51,5%, în timp ce, printre persoanele cu studii superioare, rata sărăciei absolute s-a majorat cu 0,9 p. p., până la 11,2%. Locuitorii din zonele rurale au fost afectați mai mult comparativ cu cei din zonele urbane: în mediul rural, rata sărăciei absolute a crescut cu 1,7 p. p., până la 42,0%, în timp ce în mediul urban ponderea celor săraci s-a majorat cu 0,6 p. p. și a ajuns la 17,7%. De asemenea, riscul de sărăcie a crescut mai mult printre persoanele cu dizabilități (+0,8 p. p., până la 42,0%), comparativ cu persoanele fără dizabilitate (+0,6 p. p., până la 30,5%) (figura 9). Femeile au fost afectate mai mult (+0,6 p. p., 32,0%) decât bărbații (+0,3 p. p., 31,1%).

40 *Veniturile din activitatea individuală agricolă reprezintă venitul net din vânzarea producției agricole proprii, precum și contravaloarea consumului provenit din resursele agricole proprii, necomercializate.*
41 *Rata mai mare a sărăciei absolute printre gospodăriile fără copii, comparativ cu gospodăriile cu copii, se explică prin faptul că primele includ și pensionari cu venituri reduse.*

Figura 9.
Indicatorii sărăciei absolute, %

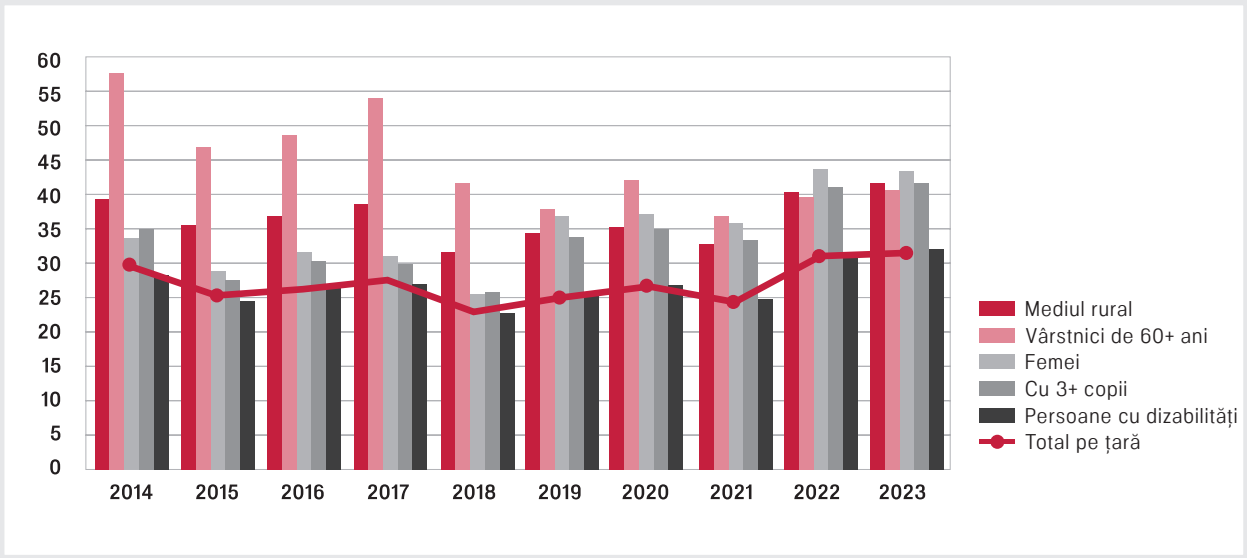

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică

După cum am văzut mai sus, în evoluția indicatorilor sărăciei se profilează „efectul lui Matei", care se manifestă prin faptul că ratele de sărăcie au crescut mai puternic pentru grupurile care deja erau dezavantajate, mărind inegalitățile existente.

Într-adevăr, evoluția raportului dintre cheltuielile populației din quintilele I și V[42] arată o creștere continuă a diferențelor dintre cei mai vulnerabili și cei mai înstăriți. Astfel, dacă în anul 2022 persoanele din quintila V cheltuiau, în medie, de 4,1 ori mai mult decât cele din quintila I, în 2023 această diferență a crescut până la 4,3 ori (figura 10).

Figura 10.
Raportul dintre cheltuielile populației din quintilele I și V, ori

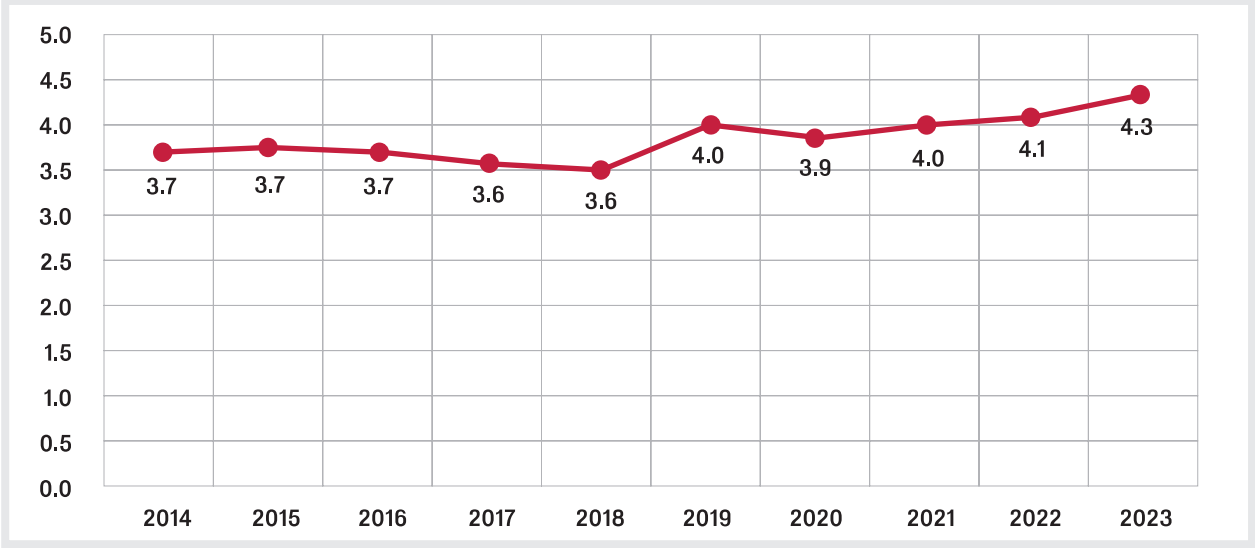

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică

42 *Quintila I reprezintă primele 20% din populație cu cele mai mici cheltuieli, iar quintila V - ultimele 20% cu cele mai mari cheltuieli.*

Creșterea reală a salariilor a determinat o participare mai activă a populației pe piața muncii, însă forța de muncă a continuat să scadă, în particular din cauza emigrării.

Conform rezultatelor Anchetei forței de muncă, în T2:24, rata de ocupare a populației cu vârsta de 20-64 ani a crescut cu 0,7 p. p. față de T2:23, ajungând la 57,3%. În special, s-a majorat numărul persoanelor ocupate în administrația publică, învățământ, sănătate și asistența socială (+6,1% față de T2:23), precum și în transporturi și depozitare, informații și comunicații (+12,7%). În același timp, în pofida majorării salariilor reale în toate ramurile, a scăzut numărul persoanelor ocupate în agricultură, silvicultură și pescuit (-14,9%), industrie (-13,3%) și comerț, activități de cazare și alimentație publică (-6,8%). În total, populația ocupată s-a diminuat cu 34,4 de mii de persoane față de T2:23, numărul de șomeri a scăzut cu 0,6 mii de persoane, iar populația în afara forței de muncă (inactivă) cu vârsta de 15 ani și peste s-a redus cu 25,0 de mii de persoane. În mare parte, acest fenomen s-a datorat emigrării. Înainte de pandemia de Covid-19, Republica Moldova înregistra anual, în medie, 115 mii de persoane cu vârsta de 15-64 de ani, care emigrau din țară. Concomitent, numărul mediu anual de imigranți cu vârsta aptă de muncă era de circa 90 de mii (inclusiv migrația de revenire). Astfel, pe net, Moldova pierdea în fiecare an aproximativ 25 de mii de persoane cu vârsta aptă de muncă. În perioada 2020-2021, migrația a încetinit din cauza restricțiilor sanitare, pentru ca în 2022 să se relanseze cu o intensitate sporită. După izbucnirea războiului din Ucraina, în 2022, numărul emigranților cu vârsta aptă de muncă din Moldova a crescut până la 146 de mii, iar numărul imigranților cu vârsta aptă de muncă a ajuns la 99 de mii, ceea ce a rezultat în minus 47 de mii de persoane pe net (figura 11). Statisticile referitoare la migrația persoanelor în anul 2023, distribuite pe vârste, încă nu au fost publicate, însă datele disponibile privind migrațiunea netă totală arată intensificarea în continuare a emigrării nete comparativ cu anii pre-pandemici.

Figura 11.

Migranți internaționali cu vârsta aptă de muncă (15-64 ani), mii persoane

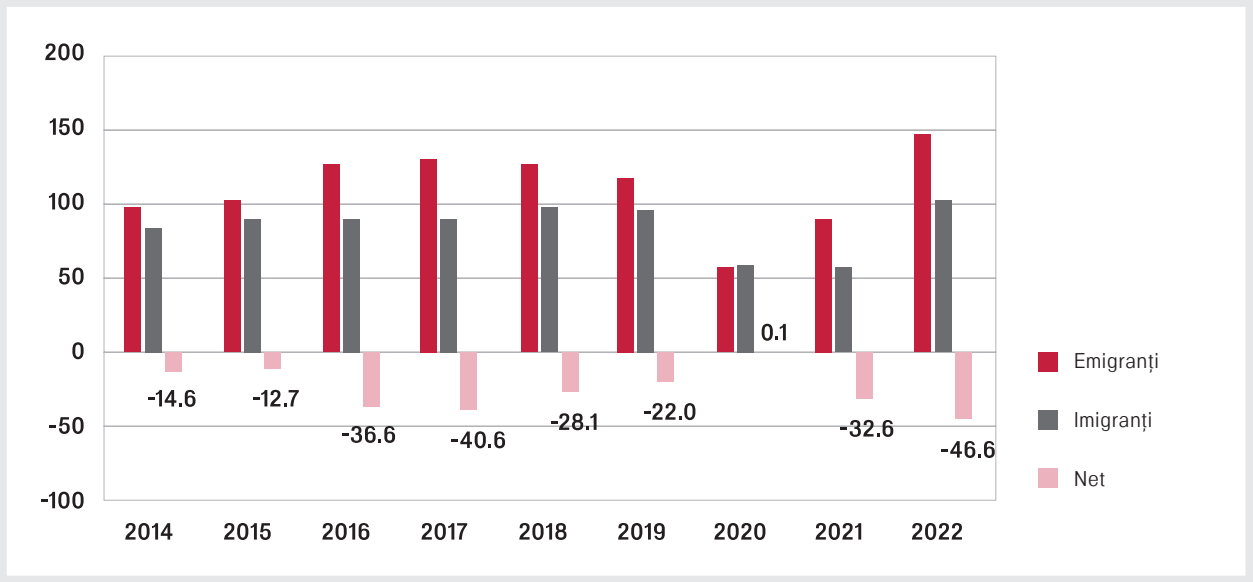

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică

Recomandări de politici

Chiar dacă tarifele la serviciile de încălzire centralizată, energie electrică și gaze naturale pentru gospodăriile casnice au scăzut, riscul ca acestea să crească din nou persistă.

Sectorul energiei electrice încă depinde în mare măsură de un singur furnizor, MGRES din regiunea transnistreană. Expirarea potențială a acordului de tranzit de gaze naturale dintre Rusia și Ucraina, la sfârșitul anului 2024, ar putea afecta aprovizionarea MGRES cu gaze, conducând în consecință la scumpirea energiei electrice. Ținând cont și de creșterea substanțială a chiriilor pe fundalul scumpirii imobilelor rezidențiale, putem constata că cheltuielile pentru serviciile comunal-locative reprezintă, în continuare, o provocare pentru multe gospodării. De aceea, este necesară continuarea programelor de asistență socială, țintită pe cei mai vulnerabili.

Programele de asistență socială lansate în acest context, precum e Programul de reducere a vulnerabilității energetice, sunt provizorii, limitate ca scop și, drept urmare, incapabile să ofere o contrapondere sistemică problemelor de sărăcie persistentă.

Pentru majorarea veniturilor reale ale tuturor categoriilor populației și atingerea nivelului UE la acest capitol este nevoie de o creștere economică mai accelerată. În sensul dat, pentru stimularea productivității, este necesară continuarea reformării pieței muncii (reducerea nepotrivirii între calificările lucrătorilor și nevoile businessului, majorarea participării femeilor etc.), iar majorarea eficienței investițiilor publice, îmbunătățirea mediului de afaceri și stimularea concurenței sunt esențiale pentru creșterea economică pe termen mediu și lung.

Este deosebit de importantă lărgirea oportunităților de a se alătura forței de muncă în cazul femeilor.

Măsurile de politici menite să faciliteze participarea femeilor pe piața muncii ar trebui să se concentreze, înainte de toate, pe asigurarea unor servicii de îngrijire a copiilor accesibile și de înaltă calitate. Cu toate că au fost aprobate *Legea 367/2022* cu privire la *serviciile alternative de îngrijire a copiilor,* care prevede, pentru angajatori, posibilitatea de a înființa creșe la locul de muncă, precum și P*rogramul național privind serviciile de îngrijire a copiilor cu vârsta de până la trei ani pentru anii 2023-2026*, accesul la astfel de servicii rămâne limitat. Totodată, femeile tind să efectueze cea mai mare parte a muncii de îngrijire a vârstnicilor și este probabil ca această povară să crească, ținând cont de tendințele de îmbătrânire a populației, și să afecteze negativ participarea femeilor pe piața muncii. În acest sens, este necesară și dezvoltarea serviciilor formale de îngrijire a vârstnicilor. Promovarea programelor flexibile de muncă și a muncii la distanță poate contribui, de asemenea, la creșterea participării femeilor pe piața muncii. Pe lângă deblocarea potențialului de creștere economică, majorarea participării femeilor la forța de muncă ar putea contribui la reducerea sărăciei feminine, respectiv ar putea îmbunătăți și oportunitățile copiilor din familiile vulnerabile.

Trebuie de finalizat adoptarea cadrului legal necesar în vederea transpunerii și implementării Directivei UE 2022/2041 privind salariile minime adecvate în Uniunea Europeană, precum și de ratificat și implementat Convenția OIM nr.102 privind standardele minime în domeniul securității sociale.

Conform Directivei, pentru a ghida evaluarea gradului de adecvare a salariilor minime legale, statele UE folosesc valori de referință orientative, cum ar fi 60 % din salariul median brut și 50 % din salariul mediu brut. Pentru Moldova, aceasta ar însemna un salariu minim de cel puțin 7035 de lei lunar (conform situației din T2:24). În realitate, începând cu 1 ianuarie 2024, cuantumul salariului minim pe țară constituie 5000 de lei (deci numai 36% din salariul mediu). De asemenea, rata medie de înlocuire a salariului prin pensie în Republica Moldova (28% în T2:24) rămâne mult sub nivelul minim de 40%, prevăzut de Convenție și mult sub nivelul mediei UE.

Politica fiscală trebuie să se concentreze pe mobilizarea veniturilor.

Acest fapt va necesita continuarea reformării administrației fiscale, combaterea evaziunii și a practicilor fiscale abuzive, eliminarea privilegiilor nejustificate, creșterea accizelor la alcool și tutun până la nivelul UE și formalizarea economiei informale. Este esențială reformarea, în continuare, a Inspectoratului de Stat al Muncii pentru a-i îmbunătăți guvernanța.

Condițiile climatice nefavorabile influențează în mod direct productivitatea și condițiile de muncă în sectorul agricol și pot exercita presiuni asupra prețurilor interne la produsele alimentare, mărind riscurile de sărăcie.

În acest sens, sunt necesare investiții în adaptarea tehnologiilor agricole la schimbările climatice, dar și diversificarea economiei, cu accent pe dezvoltarea sectorului terțiar și a industriilor cu valoare adăugată mai mare.

Tabelul 4.

Principalii indicatori monitorizați privind bunăstarea populației

	2022	2023	2024 *(estimări)*	2025 *(prognoza)*
Creșterea PIB, %	-4,6	0,7	2,6 (FMI)	4,8 (FMI)
PIB pe cap de locuitor (% din media pe Europa Centrală și de Est din UE)	26,6	27,9	29,4 (FMI)	31,3 (FMI)
Rata de ocupare (%)	40,5	43,1		
Femei	36,8	39,7		
Bărbați	44,7	47,1		
Rata șomajului (%)	3,1	4,6	3,5 (FMI)	3,5 (FMI)
Femei	2,6	4,2	-	-
Bărbați	3,5	5,0	-	-
Rata sărăciei absolute (%)	31,1	31,6		
Femei	31,4	32,0		
Bărbați	30,8	31,1		
Creșterea salariilor, % f-a-p	16,3	16,9	7,7 (FMI)	8,7 (FMI)
Emigrarea netă (toate vârstele), % f-a-p	40,0	-6,2		
Remiteri, USD, % f-a-p	-3,5	-2,0		
Coeficientul Gini (după veniturile disponibile totale)	0,32	0,34		

	2022	2023	2024 *(estimări)*	2025 *(prognoza)*
Creșterea consumului gospodăriilor în termeni reali (% f-a-p)	-4,8	-0,5	2,7 (FMI)	3,5 (FMI)
Veniturile disponibile ale populației, medii lunare pe o persoană, lei	4 253	4 916		
femei (capul gospodăriei)	4 039	4 656		
bărbați (capul gospodăriei)	4 362	5 051		
Indicele de Dezvoltare Umană în Moldova	0,763	-		
Speranța de viață la naștere, ani	68,6	-		
Ani de școlarizare anticipați	14,9	-		
Ani de școlarizare medii	11,8	-		
Venitul național brut (VNB) pe cap de locuitor (PPP $)	12 964	-		
Cheltuieli publice pentru învățământ (% din PIB)	5,78	6,25		
Cheltuieli publice pentru ocrotirea sănătății (% din PIB)	4,98	5,31		
Rata abandonului școlar în rândul elevilor cu vârste cuprinse între 7 și 16 ani (%)	0,080	0,078	0,084	
Locuințe conectate la rețeaua publică de aprovizionare cu apă (%)	74,0	75,5		
Locuințe conectate la rețeaua publică de canalizare (%)	31,8	36,5		

Sursa: BNS, Eurostat, BNM, Ministerul Finanțelor, PNUD, MEC, calculele autorilor

Guvernare

Acest capitol analizează evoluția procesului politic și public de guvernare, cu accent pe îndeplinirea condițiilor pentru avansarea integrării europene a țării. În acest sens, este analizată calitatea actului de guvernare în lumina deschiderii negocierilor de aderare cu Uniunea Europeană, la finele anului 2023. Capitolul oferă o viziune comprimată asupra capacităților de integrare europeană ale Republicii Moldova, pornind de la obiectivele setate de guvernare și capacitățile disponibile.

Analiza principalelor tendințe și evoluții

Perioada analizată a fost influențată pozitiv de încheierea, la sfârșitul anului 2023, a regimului de stare de urgență, introdus inițial în octombrie 2021.

Acest lucru a creat condiții favorabile pentru o anumită normalizare a procesului de guvernare. Totuși, în Parlament situația a rămas neschimbată, întrucât partidul de guvernământ (Partidul Acțiune și Solidaritate - PAS) a continuat să restrângă implicarea opoziției în procesul legislativ. Propunerile opoziției, care au constituit circa 65% din totalul propunerilor legislative din perioada august 2022 - august 2023, nu au fost examinate, iar întrucât termenul de prescripție pentru acestea este sfârșitul anului 2024, este foarte mare riscul că ele vor expira[43]. De asemenea, nu au existat ședințe dedicate opoziției, iar consultările publice au fost rare (doar în 17% din cazuri sau 78 de proiecte de lege)[44]. Pe lângă izolarea opoziției de procesul legislativ, o altă tendință negativă se referă la predictibilitatea, transparența și credibilitatea Parlamentului, și asta din cauza ratei mari de modificare a ordinii de zi la începutul ședințelor (67% din cazuri).

Catalizatorul major pentru procesul politic și cel al reformelor a fost integrarea europeană.

Republica Moldova a avansat rapid, în mai puțin de 18 luni, de la statutul de țară candidată (în iunie 2022) până la etapa de deschidere a negocierilor de aderare (în decembrie 2023). În iunie 2022, UE a stabilit nouă precondiții[45] legate de îmbunătățirea situației în varii domenii, cruciale pentru buna guvernare, între care: reforma justiției („vetting-ul" judecătorilor și procurorilor); combaterea corupției; deoligarhizarea; combaterea crimei organizate și reforma administrației publice. Din totalul celor nouă seturi de cerințe formulate de UE, șase au primit note pozitive de la Bruxelles în noiembrie 2023[46], iar în cazul celorlalte trei au fost constatate o serie de carențe. O analiză mai nuanțată denotă că UE a trecut totuși cu vederea unele aspecte problematice în domeniile unde tot ea a constatat progres, mai exact fiind vorba de lupta împotriva corupției și a crimei organizate, respectiv reforma administrației publice locale. În același timp, în alte domenii unde UE a solicitat eforturi sporite, persistă semne de stagnare.

43 https://promolex.md/wp-content/uploads/2023/12/Raport-Parlament-2023_web.pdf

44 Legiuitorul a efectuat consultări publice doar în aproximativ 17% din cazuri (78 de proiecte de lege), iar celelalte 83% din legile adoptate nu au beneficiat de consultări. Pe lângă nivelul scăzut al consultărilor publice, expertiza anticorupție a lipsit în aproximativ 13% din proiectele de acte normative aprobate de Direcția juridică a Parlamentului în perioada august 2022 - august 2023. Expertiza anticorupție a proiectelor de lege de către Centrul Național Anticorupție este una dintre cerințele UE, https://promolex.md/wp-content/uploads/2023/12/Raport-Parlament-2023_web.pdf.

45 Cerințele față de care UE a constatat deficiențe cuprind trei blocuri de acțiuni. Primul bloc cuprinde justiția, cu accent pe evaluarea judecătorilor la Curtea Supremă de Justiție și pe ocuparea posturilor vacante în Consiliul Superior al Magistraturii (CSM) și în Consiliul Superior al Procuraturii (CSP). Selecția noului procuror general pe bază meritocratică face parte din același set de acțiuni. Al doilea bloc se referă la funcționalitatea și eficiența Parchetului Anticorupție. În sfârșit, al treilea bloc este alcătuit din acțiuni legate de de-oligarizare, care vor presupune reglementarea plăților în numerar și a tranzacțiilor financiare în străinătate, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/d8ef3ca9-2191-46e7-b9b8-946363f6db91_en?filename=SWD_2023_698%20Moldova%20report.pdf.

46 https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/d8ef3ca9-2191-46e7-b9b8-946363f6db91_en?filename=SWD_2023_698%20Moldova%20report.pdf

În domeniul justiției, lipsa progresului a fost determinată de multiplele crize de imagine și chiar de tensiuni.

În raporturile dintre puterea executivă (oficiul Președintelui) și Procuratura Anticorupție pe fondul dosarului Tatianei Răducan[47]. Cea din urmă este cercetată penal pe baza acuzațiilor de corupție și afiliere (de cel puțin 11 ani) cu Veaceslav Platon[48] și Ilan Șor, ambii vizați în dosarele privind infracțiunile bancare[49]. Acest caz a avut efecte negative pentru credibilitatea rezultatelor procedurilor de „pre-vetting", la care Tatiana Răducan a coparticipat din iulie 2022 până în mai 2024, când și-a dat demisia. În consecință, a fost afectată integritatea procesului de evaluare a 67 de candidați[50] verificați pentru Consiliul Superior al Magistraturii (CSM) și Consiliul Superior al Procuraturii (CSP). De facto, cazul lui Răducan umbrește numirile pentru CSM și CSP.

Deși constituit din membri evaluați prin intermediul „pre-vetting-ului", deciziile CSM au generat anumite probleme care pun la îndoială eficiența acestei reforme, solicitată inclusiv de UE.

Fiind incomplet, CSM a adoptat decizii fără cvorum. În acest sens, în iulie 2024, Curtea Constituțională (CC) a decis că pentru cvorum CSM are nevoie de opt voturi (2/3 din 12 voturi în total)[51]. Astfel, CC a încercat să clarifice votul în cadrul CSM, cu scopul de a evita corporatismul. Intervenția CC a favorizat numirea în funcție, în noiembrie 2023, a judecătoarei Victoriei Puică, dar nu s-a finalizat cu cazul Victoria Sanduța, deși ambele magistrate au primit câte șase voturi „pentru"[52]. Influența politică în cadrul CSM cu membrii trecuți prin „vetting" reprezintă o altă dimensiune problematică, având în vedere monitorizarea, de către exponenții Consiliului delegați de societatea civilă a comentariilor Victoriei Sanduța vizavi de Președintele țării pe rețelele de socializare[53].

Tot cu unele devieri de la precondițiile UE, Procuratura Anticorupție (PA) nu a primit resursele promise pentru a-și crește eficiența[54], durata acestei întârzieri fiind de peste doi ani.

De asemenea, PA și-a exprimat scepticismul cu privire la corectitudinea măsurilor de „vetting", care au demarat în iulie 2024[55]. Rezervele invocate de PA țin, în principal, de neajunsurile procesului de „pre-vetting" dedicat componenței CSM și CSP. Sub acest pretext, zece din totalul de 48 de procurori anticorupție au părăsit deja PA, cei rămași urmând să gestioneze 700 de dosare penale (18 dosare per procuror)[56]. Au existat și complicații în alegerea procurorului general. După o încercare eșuată[57], în iunie 2024 în această funcție a fost numit Sergiu Munteanu, care era procuror general interimar din octombrie 2022. Câștigul lui Alexandr Stoianoglo la CEDO, în octombrie 2023[58], în dosarul legat de suspendarea sa în 2021, creează incertitudine în ceea ce privește stabilitatea noului mandat al Procurorul General.

47 https://radiomoldova.md/p/34643/maia-sandu-cere-pa-probe-concludente-privind-legaturile-tatianei-raducanu-cu-platon-si-sor-precizarile-veronicai-dragalin
48 https://noi.md/md/societate/procuratura-anticoruptie-a-avansat-in-dosarul-raducanu
49 https://radiochisinau.md/sentinta-definitiva-pentru-ilan-sor-curtea-de-apel-la-condamnat-pe-deputatul-fugar-la-15-ani-de-inchisoare---178919.html; https://committees.parliament.uk/writtenevidence/107148/pdf/
50 https://vetting.md/date-preliminare-privind-evaluarea-extraordinara-a-candidatilor-la-csm-si-csp-dupa-ce-comisia-pre-vetting-a-emis-decizii-privind-90-la-suta-dintre-candidati/
51 https://www.zdg.md/stiri/stiri-justitie/curtea-constitutionala-a-declarat-neconstitutionale-unele-modificari-efectuate-de-parlament-privind-sedintele-si-adoptarea-hotararilor-de-catre-csm/
52 https://unimedia.info/ro/news/a07232f9b39909a5/sanduta-cere-demisia-in-corpore-a-csm-cu-6-voturi-a-numit-un-judecator-la-cc-iar-eu-cu-6-voturi-pro-sunt-tinuta-departe-de-examinarea-cauzelor.html
53 https://www.jurnal.md/ro/news/d8e02be3e7aaa9b6/sanduta-respinsa-de-csm-ce-spune-despre-parinti-care-duc-o-viata-grea-dar-detin-bunuri-fantastice.html
54 https://agora.md/2024/08/01/procuratura-anticoruptie-din-nou-fara-sediu-deja-am-inceput-procesul-de-recrutare-a-personalului
55 Deocamdată, au fost evaluați 22 din 37 de candidați pentru Curtea Supremă de Justiție și șapte din 22 de candidați pentru Colegiul pentru selecția și evaluarea procurorilor. https://www.euromonitor.md/wp-content/uploads/2024/07/Shadow-report_MD-EU-Enlargement_final_RO-IA.pdf.
56 https://www.ipn.md/ro/veronica-dragalin-in-ultimii-doi-ani-a-scazut-mult-7965_1105818.html
57 https://www.ipn.md/ro/concursul-pentru-selectarea-procurorului-general-a-esuat-7967_1102998.html
58 https://moldova.europalibera.org/a/decretul-prezidential-de-eliberare-a-lui-stoianoglo-din-functia-de-procuror-general-constitutional/33033771.html

Alte aspecte problematice legate de îndeplinirea condițiilor cerute de UE vizează reforma administrației publice locale.

Aici, deși autoritățile au dezvoltat cadrul legislativ necesar pentru amalgamarea voluntară a localităților, inclusiv instrumentele de stimulare a procesului dat, resursele financiare necesare în acest scop au fost reduse de cinci ori, până la 50 de milioane de lei[59].

Progresul în lupta cu crima organizată a fost umbrit de două cazuri grave cu implicarea unor grupări criminale străine pe teritoriul țării noastre.

Pe de o parte, în urma unei scheme de corupție activă din anul 2022[60], cu implicarea Oficiului INTERPOL de la Chișinău, au fost dezactivate o serie de alerte internaționale („Red Notices") privind numele a cel puțin 20 de suspecți de infracțiuni din diferite țări. Pe de altă parte, sistemul național de azil și migrație nu a reușit să extrădeze un infractor în Marea Britanie[61], fapt ce s-a soldat cu asasinarea publică a acestuia, la Chișinău, de către forțe criminale străine. Atât cazul INTERPOL, cât și cel legat de Oficiul pentru Migrație și Azil evidențiază deficiențe majore, care pot pune în pericol inclusiv regimul de liberalizare al vizelor cu UE și trebuie abordate de urgență în procesul de negocieri de aderare.

Pe dimensiunea drepturilor omului, pe lângă atacurile verbale frecvente împotriva jurnaliștilor, inclusiv din partea membrilor actualului Guvern, au fost semnalate restricții pentru accesul mass-media pe malul stâng al Nistrului, instituite de către administrația separatistă de la Tiraspol.

În plus, în loc să utilizeze cadrul legal deja existent pentru reglementarea sectorului media, în care rolul-cheie îl joacă Consiliul Audiovizualului, a fost format (din membri ai Guvernului și ai agențiilor de stat) Consiliul pentru Promovarea Proiectelor de Investiții de Importanță Națională, care adoptă decizii fără consultări publice prealabile sau alte mecanisme de transparență decizională. În acest context, se discută proporționalitatea hotărârilor acestui Consiliu privind suspendarea temporară a actelor permisive a șase posturi TV[62], la care se adaugă alte 12 posturi TV[63] deja închise în perioada stării de urgență (2022-2023) pentru acuzații de implicare în acțiuni de dezinformare și de finanțare ilegală din partea grupărilor oligarhice (Ilan Șor și Vladimir Plahotniuc). Modificările la Codul Penal, care extind noțiunea de „trădare de patrie", creează ambiguități juridice în ceea ce privește acțiunile calificate drept „acordare de ajutor unui stat străin [...] la înfăptuire de activități dușmănoase[64]" împotriva țării, respectiv poate avea efecte negative asupra dreptului la exprimare[65].

Chiar dacă progresul Chișinăului nu a fost liniar, iar în privința anumitor precondiții anterioare se atestă regrese sau stagnare, Uniunea Europeană a susținut Republica Moldova într-un regim accelerat.

Atât obținerea statutului de țară candidată la UE, în iunie 2022, cât și validarea deciziei de deschidere a negocierilor de aderare, în decembrie 2023.au fost determinate de trei factori majori:

59 https://www.euromonitor.md/wp-content/uploads/2024/07/Shadow-report_MD-EU-Enlargement_final_RO-IA.pdf
60 https://ziar.md/schema-a-intrat-in-vigoare-la-mijlocul-lui-2022-sefa-pa-face-dezvaluiri-despre-dosarul-interpol/
61 https://tv8.md/2024/07/15/examinarea-cererii-de-azil-a-cetateanului-turc-ucis-la-o-terasa-din-chisinau-tergiversata-ancheta-la-biroul-de-migratie-si-azil/261497
62 https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/consiliul_174_2021_-_proces-verbal_nr._2_din_27.12.2023.pdf
63 https://www.jurnal.md/ro/news/02e44eb74d667859/recean-despre-soarta-celor-12-posturi-tv-care-au-ramas-fara-licenta-nu-vor-activa-nici-dupa-incheierea-starii-de-urgenta.html
64 https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121991&lang=ro
65 https://moldova.europalibera.org/a/pentru-cine-a-fost-extinsa-infractiunea-de-tradare-de-patrie-si-in-ce-conditii-dezinformarea-poate-fi-considerata-o-astfel-de-infractiune/32980595.html

1) impactul diplomației de pro-aderare la UE, condusă de Ucraina (2022-2023);

2) reconceptualizarea politicii UE de extindere într-un instrument geopolitic de securitizare împotriva amenințării rusești (2022-prezent);

3) rezultatele atinse în domeniul integrării europene în perioada dialogului privind liberalizarea vizelor (2010-2014) și a implementării Acordului de Asociere cu UE (2014-prezent), inclusiv în domeniul transpunerii acquis-ului energetic al UE, soldat cu adoptarea „Pachetului Energetic III" în domeniul gazelor naturale[66].

Primele evaluări făcute de UE arată că nivelul de pregătire a Moldovei pentru aderare este destul de scăzut.

Cu referință la aspectele din clusterul 1, care vizează „probleme fundamentale" (statul de drept, justiția, drepturile omului, administrația publică, achizițiile etc.), există un anumit nivel de pregătire. De asemenea, parte a clusterului 1 este economia de piață și capacitatea de a rezista concurenței pe piața UE, unde progresul actual a depășit faza incipientă, dar necesită încă efort pentru a atinge un nivel mediu de pregătire. Clusterele 2-6 includ domenii legate de pregătirea pentru îndeplinirea obligațiilor de țară membră a UE. Progresele înregistrate la capitolul concurență și piața internă (Clusterele 2-3) se datorează implementării prevederilor Acordului de Asociere cu UE. Aspectele fundamentale legate de funcționarea instituțiilor democratice (Clusterul 1) reprezintă progresul din perioada anterioară, precum Politica Europeană de Vecinătate, Planul de Acțiune Moldova-UE (2004-2009) și regimul liberalizat de vize (2010-2014). Cea mai mică pregătire se referă la „agenda verde" și agricultură (Clusterele 4-5), unde sunt atestate domenii cu pregătire la fază incipientă. În fine, cel mai mare progres se înregistrează în domeniile politice (Clusterul 6), care nu presupun eforturi instituționale, ci doar alinierea externă a țării la UE (sancțiuni etc.).

Tabelul 5.

Progresul în procesul de accedere la UE: 3 Capitole, 6 Clustere

Cluster 1. Aspecte fundamentale - 5 capitole (nivel incipient - 1; anumit nivel - 4)
Cluster 2. Piața internă - 9 capitole (nivel incipient - 1; între incipient și anumit nivel - 2; anumit nivel - 6)
Cluster 3. Competiție - 8 capitole (anumit nivel - 6; între anumit nivel și moderat - 1; moderat - 1)
Cluster 4. Agenda Verde - 4 capitole (incipient - 1; anumit nivel - 2; între anumit nivel și moderat - 1)
Cluster 5. Agricultură, Coeziune - 5 capitole (incipient - 4; anumit nivel - 1)
Cluster 6. Relații externe - 2 capitole (moderat - 1; între moderat și nivel bun de pregătire - 1)

Sursa: Raportul Comisiei Europene privind politica de extindere a UE pentru 2023

Riscurile majore, legate de înregistrarea unui progres continuu în toate clusterele, țin de următoarele aspecte esențiale: 1) stabilitatea politică internă; 2) capacitățile operaționale ale instituțiilor de stat; 3) disponibilitatea resurselor financiare europene, inclusiv din perspectiva reintegrării țării; și 4) menținerea interesului de extindere în interiorul UE:

1) Conform Noii Metodologii de Aderare la UE, adoptată în anul 2020[67], capitolele din clusterul 1 („aspecte fundamentale") sunt deschise primele și închise ultimele, deoarece includ criteriile politice și administrative critice pentru funcționarea democratică a

66 *După 12 ani de stagnare, Republica Moldova a creat toate condițiile legale pentru a separa furnizorul „Moldovagaz" (controlat în proporție de 50% de „Gazprom") de operatorul de transport „Moldovatransgaz" (ale cărui rețele de transport sunt administrate de „Vestmoldtrasgaz" și, indirect, de Compania românească „Transgaz") pe principiul operatorului independent. De asemenea, din aprilie 2024, „Moldovagaz" organizează licitații pentru livrări de gaze prin Bursa Română de Mărfuri, iar „Energecom" procură gaze de la operatori europeni.*

67 *https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_181*

statului. Drept urmare, volatilitatea din aceste domenii (justiția, lupta împotriva corupției, administrația publică etc.), cauzată de ciclurile electorale, poate conduce la stagnarea reformelor, făcând imposibilă închiderea capitolelor. De asemenea, eventuala preluare a puterii de către forțele eurosceptice și/sau pro-ruse va necesita o evaluare mai riguroasă din partea UE. Dacă un guvern eurosceptic de la Chișinău va pune în aplicare precedentele create de actuala putere în anii 2022-2024, atunci UE ar putea chiar să recurgă la înghețarea dialogului de aderare[68] - după exemplul Georgiei, unde se comit abuzuri împotriva „aspectelor fundamentale" (societatea civilă și drepturile omului).

2) De capacitățile instituționale și de resursele umane depinde viteza și calitatea cu care vor fi îndeplinite cerințele din Clusterele 2-5, care însumează 26 de capitole, dintre care doar 15 au un anumit nivel de progres, iar două - un progres moderat, celelalte nouă fiind la fază incipientă. Deși structura Biroului pentru Integrare Europeană (BIE) prevede angajarea a aproximativ 42 de persoane[69], instituția se confruntă cu o lipsă acută de expertiză în domeniile tehnice din Clusterele 2-5. Pe lângă asistența solicitată frecvent organizațiilor specializate ale societății civile, BIE utilizează transferul de cunoștințe din statele membre (România etc.) și alte țări candidate (Macedonia de Nord etc.). Dependența de actori secundari și delegarea responsabilităților (externalizarea) permite o anumită accelerare, dar împiedică transferul și absorbția cunoștințelor în cadrul instituțiilor statului. Constrângerile instituționale ale BIE creează probleme pentru îndeplinirea calitativă a celor 1328 de măsuri din Planul de acțiuni pentru aderarea la UE (2024-2027)[70].

3) În procesul de preaderare Moldova va obține acces la fonduri europene, a căror utilizare va fi monitorizată îndeaproape de către Parchetul European și alte instituții relevane ale UE. Cu toate acestea, majoritatea fondurilor va fi disponibilă după 2027, ca parte a viitorului cadru financiar multianual al UE. Macedonia de Nord, care ca mărime (aproximativ două milioane de locuitori) este aproape de Moldova, a obținut în total circa 1,2 miliarde de euro din fonduri europene în perioada 2007-2013, respectiv 2014-2020[71]. Acțiunile multiple planificate de BIE pentru anii 2024-2027 vor depinde de asistența externă[72], care nu a fost încă confirmată de niciun partener european. Mai mult decât atât, resursele statului pentru ajustările necesare în procesul de integrare vor fi sub presiunea constrângerilor bugetare (circa 110 miliarde de lei sau 5,6 miliarde de euro datoria de stat, în iulie 2024). Costurile pentru îndeplinirea criteriilor de aderare la UE exclud necesitățile privind reintegrarea țării. În acest context, vom menționa că UE se arată dispusă să accepte aderarea pe etape a Republicii Moldova -în prima fază fără regiunea transnistreană, după „modelul cipriot"[73] din cadrul procesului de extindere a UE din anul 2004.

4) Menținerea interesului UE față de Moldova va depinde de rezultatele alegerilor prezidențiale din 2024 și ale alegerilor parlamentare din 2025. Dacă puterea este preluată de forțele politice eurosceptice și/sau pro-ruse, dinamica dialogului cu UE va avea de suportat consecințele unui șoc geopolitic. Deși forțele politice eligibile pentru a participa la vot nu se opun deschis aderării la UE, ele invocă rezerve legate de conținutul viitoarelor negocieri de aderare (proprietate funciară, agricultură etc.), în dezacord cu delegarea suveranității pe domenii sectoriale către UE.

68 https://www.politico.eu/article/georgia-eu-accession-stopped-anti-west-pivot-russian-law-foreign-agent-bill/
69 https://gov.md/ro/content/biroul-pentru-integrare-europeana-preia-atributiile-ce-tin-de-integrarea-europeana
70 https://gov.md/ro/content/planul-national-de-actiuni-pentru-aderarea-republicii-moldova-la-uniunea-europeana-pentru-0
71 https://idscs.org.mk/wp-content/uploads/2021/10/A5_IPA_3_Tilev.pdf
72 https://www.legis.md/UserFiles/Image/RO/2024/mo%2064-69%20md/plan_45md.pdf
73 https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-political-community-press-remarks-high-representativevice-president-josep-borrell-upon_en

Recomandări de politici

Eliminarea precedentelor negative pentru „aspectele fundamentale" și prevenirea apariției altor noi.

Previzibilitatea procesului decizional, respectarea principiului de incluziune și transparența deplină în procesul de aderare la UE sunt esențiale pentru a asigura ireversibilitatea cursului european al țării. Din acest punct de vedere, actuala majoritate parlamentară (PAS) și cea viitoare (după alegerile din 2025) urmează să adopte și să implementeze un pachet de legi care să stabilească participarea obligatorie a opoziției la procesul legislativ, precum și reprezentarea considerabilă a acesteia în diverse instituții și platforme naționale - de la CEC și Avocatul Poporului la Comisia Națională pentru Integrare Europeană. Având în vedere monopolul absolut deținut în prezent de PAS asupra puterii legislative și executive, componența actuală a respectivelor instituții este dominată exclusiv de către reprezentanții acestui partid sau de persoane desemnate de formațiunea dată. Reprezentanți ai UTA Gagauz-Yeri la nivelul primarilor de localități, reprezentanți credibili ai societății civile din regiunea transnistreană, dar și reprezentanți ai opoziției extraparlamentare și ai diasporei trebuie să se afle în platformele naționale dedicate integrării europene (Comisia Națională pentru Integrare Europeană) cel puțin în calitate de observatori. Abordarea incluzivă în procesul de promovarea a aderării europene trebuie să țină cont de aspectele de gen și , de asemenea, să pună în valoare potențialul diverselor categorii sociale. Neparticiparea vocilor critice din societate la discuțiile privind integrarea europeană servește drept sursă pentru răspândirea dezinformării pe acest subiect. Incluziunea sporită, dimpotrivă, asigură o comunicare strategică mai eficientă cu toate categoriile de actori, având în vedere natura polarizată a societății, unde vectorul de integrare eurasiatică se bucură de sprijinul a cel puțin 1/3 dintre cetățeni. Abordarea incluzivă a participării tuturor actorilor statali la procesul de integrare europeană va reduce și riscul politizării serviciului public. Astfel, incluziunea pune accent pe meritocrație și nu pe loialitatea politică sau vocația geopolitică a participanților la dialog, care trebuie să includă atât euro-optimiștii, cât și euroscepticii.

Îmbinarea integrării europene cu reintegrarea țării după principiul „două viteze".

De vreme ce teritoriul țării controlat de autoritățile constituționale se pregătește pentru inițierea negocierilor de aderare propriu-zise, regiunea transnistreană trebuie, de asemenea, să fie ancorată în proces, deși la o viteză mai redusă, prin intermediul prevederilor comerciale ale Acordului de Asociere cu UE (Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător - ZLSAC). La fel, un mecanism de condiționalitate poate fi atașat asistenței acordate regiunii transnistrene în contextul măsurilor de consolidare a încrederii între cele două maluri ale Nistrului. În acest sens, Misiunea UE (EUBAM) împreună cu Biroul pentru Politici de Reintegrare vor juca un rol-cheie în evaluarea gradului de implementare a ZLSAC de către regiunea transnistreană, stabilind o „foaie de parcurs" pentru extinderea domeniilor acesteia, aplicabile pe malul stâng. Va fi necesară o platformă trilaterală între EUBAM și birourile guvernamentale pentru Reintegrare și Integrare Europeană pentru a coordona și a monitoriza integrarea europeană „cu două viteze" a Moldovei. Accentul urmează să fie pus pe zonele ZLSAC care au o tangentă directă cu capitolele tehnice cu care Guvernul de la Chișinău urmează să înceapă negocierile de aderare. În acest fel, va putea fi realizată aderarea la UE cu două viteze distincte pentru cele două maluri ale Nistrului - fără a încetini mișcarea Chișinăului și fără a abandona regiunea transnistreană.

Absorbția cunoștințelor în cadrul instituțiilor responsabile de integrarea europeană.

Este de așteptat ca una dintre deficiențele majore în parcursul european al țării să fie insuficiența personalului profesionist cu experiență în domeniile tehnice ale procesului de aderare. Din acest motiv, chiar dacă Biroul pentru Integrare Europeană solicită implicarea societății civile și a experților străini, trebuie să existe un mecanism intern de captare a cunoștințelor în instituție. În caz contrar, accesul la cunoștințe se va încheia odată cu expirarea contractului de consultanță cu experții străini sau cu finalizarea finanțării pentru societatea civilă. În acest sens, BIE ar avea nevoie de o unitate de cercetare (pe lângă cele patru Direcții deja existente), care să fie implicată în elaborarea ghidurilor și a altor documente de lucru, obținând în același timp asistență externă. De asemenea, trebuie consolidate capacitățile BIE, fiind completate toate posturile vacante (în prezent, sunt ocupate doar 22 dintr-un total posibil de

42 de poziții). Pe baza disponibilității de a oferi ajutor în procesul de pregătire pentru negocieri, manifestate de către statele membre ale UE, este necesară crearea unei „baze de date" cu experți europeni implicați direct în procesul de negociere, care vor fi atrași pe aspecte punctuale în domeniile necesare. O astfel de bază de date poate fi creată pentru toate țările candidate din Balcanii de Vest, Turcia, Ucraina, Georgia și Moldova, astfel încât aceiași experți să fie evaluați și, respectiv, promovați pentru a oferi asistență suplimentară pe bază de rotație. Totuși, având în vedere faptul că zece țări candidate au progrese diferite în procesul de aderare, același expert poate fi implicat în consultarea Moldovei după finalizarea activității în Muntenegru. Un astfel de „bazin de experți" va favoriza concentrarea și consolidarea cunoștințelor, dar și eficiența furnizării de consultanță dintr-o țară în alta, în funcție de progresul negocierilor. O asemenea platformă poate fi creată prin intermediul Colegiului Europei din Bruges și cu asistența financiară directă a Comisiei Europene, care conform Noii Metodologii de Extindere își propune să crească predictibilitatea politicii de extindere.

Accent pe calitatea reformelor, nu pe viteza lor.

Calendarul politic și cel electoral stabilit de Guvern, inclusiv privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană în anul 2030, creează așteptări exagerate din partea populației și pune presiunea de a livra „cu orice preț" asupra instituțiilor. Deși rapiditatea contează, reformele și gradul de pregătire a țării trebuie să corespundă unei evaluări obiective a progresului realizat și a capacităților reale de finalizare a acestora. Fundamentul pentru reforme pozitive eficiente, raportat la costuri, depinde de persoanele implicate și de integritatea lor. Autoritățile trebuie să adopte și să pună în aplicare reguli stricte și riguroase față de actorii implicați în reforme, inclusiv străini, în caz contrar riscând să discrediteze și să pună sub lovitură nu doar procesul de reforme, dar și negocierile de aderare la UE. Chiar dacă partenerii externi oferă asistență financiară pentru reforme, Guvernul de la Chișinău trebuie să-și rezerve dreptul de a refuza anumiți experții propuși de donatorii externi, dacă reputația acestora este compromisă.

Asigurarea securității „depolitizate" pentru sustenabilitatea vectorului european.

Aderarea la UE se confruntă și se va confrunta în continuare cu o opoziție geopolitică - atât din partea Rusiei, cât și din cea a actorilor pro-ruși din țară. Din acest motiv, rolul organelor de securitate va fi esențial pentru prevenirea ingerințelor maligne. Acest lucru trebuie să se întâmple însă cu condiția respectării drepturilor omului, care fac parte din „aspectele fundamentale" ale procesului de aderare la UE. În sensul dat, toate politicile în domeniu presupun o depolitizare, prin lege, pentru a redirecționa resursele statului de la interesele de partid ale guvernului și a le focaliza pe interesele naționale ale statului. O astfel de abordare va reduce riscurile de șocuri la adresa instituțiilor, a căror conducere are un mandat care nu se suprapune cu ciclurile electorale, respectiv poate intra în conflict politic în urma alternanței puterilor, producând discontinuitate pe partea de integrare europeană.

Tabelul 6.

Principalii indicatori monitorizați privind bunăstarea populației

	2021	2022	2023
Global Freedom, Freedom House (poziție în clasament)	*61 (din 100 de țări)*	*62 (din 100 de țări)*	*61 (din 100 de țări)*
Indicele de Percepție a Corupției, Transparency International	*105 (din 180 de țări)*	*91 (din 180 de țări)*	*76 (din 180 de țări)*
Sentințe pe cazuri de corupție, % din total	*62% (din 376 de cazuri)*	*–*[74]	
Acte (proiecte de legi, acte normative) supuse consultărilor publice, % din total	*44% (din 786 de acte aprobate)*	*–*[75] *(din 1063 de acte aprobate)*	*60%*[76] *(din 1248 de acte aprobate)*

Sursa: CNA, Cancelaria de Stat, Transparency International, Freedom House

74 *CNA a încetat să publice datele privind numărul de sentințe per cazuri de corupție. Ultima dată această informație a fost prezentată în Raportul anual pentru anul 2021, https://www.cna.md/public/files/Raport_CNA_2023-1.pdf; https://www.cna.md/public/files/RAPORT_CNA_2022.pdf.*

75 *Raportul de activitate a Cancelariei de Stat pentru anul 2022 este integrat într-un Raport pentru 2022-2023 care, deși menționează numărul actelor aprobate de Guvern, nu specifică numărul actelor trecute prin consultări publice, https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_gov_2022-2023_0.pdf.*

76 *Raportul Cancelariei de Stat pentru anul 2023 se referă la 749 de proiecte care au fost anunțate în procedura de avizare/consultare/experiență, fără a preciza în mod explicit câte din ele au trecut de facto prin procedura de consultare publică, https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_cs_2023.pdf.*

CINE SUNTEM

Expert-Grup este un centru analitic (eng.: think-tank) specializat în cercetări economice și analize de politici publice. A fost fondat în anul 1998, iar activitatea de cercetare a început-o în 2006. Ne poziționăm ca o organizație neutră din punct de vedere politic și ideologic, și nu reprezentăm interese economice, corporative sau politice.

MISIUNEA ORGANIZAȚIEI

Misiunea organizației este de a promova interesul public și de a elabora soluții eficiente și inovatoare pentru dezvoltarea Republicii Moldova. Pentru a înfăptui acest deziderat nobil, Expert-Grup oferă mediul instituțional și creativ necesar pentru manifestarea gândirii libere, ceea ce plasează organizația printre lideri în furnizarea de analize nepărtinitoare.

4 VALORI DE BAZĂ ALE EXPERT-GRUP

1. **Independență și obiectivitate** - Încurajăm gândirea creativă, liberă și critică. Rămânem independenți de orice influențe politice sau ideologice.
2. **Integritate și transparență** - Tindem să utilizăm instrumente analitice robuste, relevante și transparente. Toate sursele la care apelăm pentru cercetare sunt citate și toate persoanele care contribuie la cercetare sunt menționate.
3. **Calitate și relevanță** - Tindem să generăm produse analitice de calitate înaltă ce vizează subiectele de actualitate pentru dezvoltarea economică și socială a Republicii Moldova.
4. **Evitarea conflictelor de interese** - Nu acceptăm activități și parteneriate ce vin în contradicție cu valorile noastre sau pot submina independența noastră.

10 PRIORITĂȚI ALE EXPERT-GRUP

1. Economie de piață funcțională: concurență liberă și protejarea drepturilor de proprietate;
2. Politici economice și sociale bazate pe evidențe, raționale și în interesul cetățenilor;
3. Comerț liber bazat pe avantaje competitive reale;
4. Sector public eficient, transparent și responsabil;
5. Climat de afaceri prietenos și motivant pentru întreprinderile mici și mijlocii;
6. Piață a muncii echitabilă pentru angajatori și angajați;
7. Sistem educațional flexibil și racordat la realitățile economice, sociale și demografice;
8. Acces egal la oportunități economice și sociale pentru toți cetățenii;
9. Populație familiarizată cu tendințele economice și principiile de bază ale economiei;
10. Dezvoltare regională echilibrată.

CINE SUNTEM

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) este o fundație politică social-democrată germană, al cărei scop este promovarea democrației, păcii, înțelegerii și cooperării internaționale. FES își îndeplinește mandatul în spiritul democrației sociale și se dedică dezbaterilor publice pentru identificarea soluțiilor social-democrate la problemele actuale și viitoare ale societății.

FES ÎN MOLDOVA

În Republica Moldova, FES are drept scop promovarea integrării europene, a democrației, păcii și justiției sociale prin intermediul dialogului politic, al educației și cercetărilor. Principalele noastre domenii de activitate sunt:

Democratizare și participare politică

Una dintre provocările majore cu care se confruntă Republica Moldova ține de consolidarea instituțiilor democratice și de încetățenirea unei culturi democratice care să aducă țara în conformitate deplină cu standardele Uniunii Europene. FES contribuie la acest proces prin promovarea participării politice în rândul organizațiilor neguvernamentale, al partidelor politice și al administrației publice locale. Un accent deosebit în acest domeniu este pus pe dezvoltarea capacităților cetățenilor din regiuni. Considerăm că cetățenii trebuie să fie pregătiți pentru a putea urmări în mod critic și a participa la dezbaterile publice, pentru a monitoriza factorii decizionali, a-și exprima propriile opinii și a acționa în numele intereselor lor. De aceea, prin activitățile sale, FES s-a angajat să promoveze democrația participativă și cultura politică și civică a cetățenilor la nivel local.

Integrare europeană

Republica Moldova este parte a Politicii Europene de Vecinătate și a Parteneriatului Estic. FES are drept obiectiv să sprijine țara pe calea integrării europene. Printr-o serie de instrumente - precum dezbateri radio, buletine de știri, documente de politici, publicații și conferințe -, FES se axează pe provocările principale ale procesului de integrare europeană, facilitând accesul publicului la informații actualizate și fiabile la subiect, îmbunătățind dialogul dintre societatea civilă și factorii decizionali privind cerințele pentru integrarea europeană de succes și contribuind astfel la consolidarea eforturilor de euro-integrare ale autorităților moldovenești. FES mai susține organizațiile neguvernamentale în contribuția lor la soluționarea pașnică a conflictului transnistrean, ca o premisă a integrării europene de succes pe termen lung.

Politică economică, socială și mediu

În acest domeniu, FES își susține partenerii în elaborarea și implementarea politicilor pentru o economie de piață care să fie durabilă, echilibrată din punct de vedere social și capabilă să satisfacă necesitățile tuturor cetățenilor. Activitatea și proiectele din acest domeniu se axează pe teme precum reformarea sistemului de securitate socială, îmbunătățirea condițiilor de muncă și a oportunităților pieței muncii, și promovarea dezvoltării durabile. Pe lângă acestea, FES desfășoară programe care au drept scop promovarea valorilor social-democrate.